

USTADNAMƏ¹

Dəli könül, nə divanə gəzirən?
Bivəfa dilbərdən sənə yar olmaz.
Düz çıxmaz ilqarı, əhdi-peymanı,
Hərcayıda namus, qeyrət, ar olmaz.

Sirr vermə nadana, sirr vermə pisə,
Axır qəlbən ya inciyə, ya küsə,
Ot bitər kök üstə əslə nə isə,
Yovşan bəsləməklə çəmənzar olmaz.

Vəfahıya əmək çəksən itirməz,
Bədəsil nəsihət, öyüd götürməz,
Qabaq tağı tər şamama bitirməz,
Göy söyüddə heyva olmaz, nar olmaz.

Təklif olunmamış bir yerə varma,
Nər olmaz meydanda hər bigiburma,
Səryaqıb adama heç yaxın durma,
Xain çıxar, onda düz ilqar olmaz.

Xəstə Qasım² günü keçmiş qocadı,
Gələn bəzirgandi, gedən xocadı,
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.

Ustadlar ustادnaməni bir deməyib iki deyər, biz də deyək iki olsun,
düşmənin gözü oyulsun.

Yüz il də olasan bir bağə bağban,
Axır sərəncamı bağ sənə qalmaz.
Nə can qalar cəsədinin içində,
Nə də ki, cəsədin sağ sənə qalmaz.

Mərd olasan, bu meydanda durasan
Çox pəhləvanları yolda yorasan,
Yüz əlli minarə sən qurdurasan,
Heç birindən bir otaq sənə qalmaz.

Səməd³, deyilənə baxmaz, yerirsən,
Dağcan olsan qılcan qalmaz, ərirsən,
Daş altında, torpaq üstə çürürsən,
Axır sümüklərin sağ sənə qalmaz.

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyərlər, biz də deyək üç olsun,
düşmənlərin ömrü puç olsun.

Namərdinən mərddən xəbər söyləyim,
Namərd öz könlündə mənlik davalar.
Mərd olan al geysə, yekəlik bilməz,
Namərd şilə geysə, xanlıq davalar.

Ayib olmaz mərdin heç nərəsində,
Əslində, bətnində, nə zərrəsində,
Namərd çovuş olsa kənd arasında,
Gedər o, divandan donluq davalar.

Cumanın⁴ göftarı arifə busat,
Mərdinən dolanmaq asandı, asand,
Namərdin əlinə keçə bir fürsənd,
Qəpiyin yerinə onluq davalar.

Ustadlar belə deyirlər ki, baş Xudafərin⁵ körpüsü ilə Araz-Kür qovşağı arasında Araz boyu yeddi yüz yetmiş iki ev yaşayırıdı. Bunların içərisində bir çox bəylər, bəyzadələr var idi. Ancaq bunların hamısı Dirili Hüseynalı xana baxırdı. Hüseynalı xan çox arxalı, çox varlı, dövlətli bir xan idi.

Hüseynalı xanın atadan-anadan doğma Mirzalı xan adında bir qardaşı var idi. Mirzalı xan çox yumşaq xasiyyətli bir adam idi. Özünün də züryətdən heç nəyi yox idi. Qardaşlar nə qədər ki ataları sağ idi, bir yerdə yaşayırıdlar. Elə ki ata öldü, Hüseynalı xan öz oğlanlarına arxalanıb, qardaşı Mirzalı xanı evdən çıxartdı. Atanın var-dövlətindən Mirzalı xana bir çürük cövüz də vermədi. Mirzalı xan hara əl atdışa heç bir yerə əli bənd olmadı. Axırda oturdu öz yoxsul daxmasında.

Günlərin bir gündənə Mirzalı xan arvadını çağırıb dedi:

– Arvad, bütün bu işlər ona görə bizim başımıza gəldi ki, bizim züryətimiz, arxa-köməyimiz yoxdu. Deyirlər ki, el duası müstəcəb

olar. Bir qurban götürür, gedək ocağa orada nəzir paylayaqlar, qurban kəsək, verək yetim-yesirə, bəlkə bir övladımız ola.

Sabahı Mirzalı xan nəzir-niyaz, bir dənə də karlı qurbanlıq götürüb getdi ocağa. Nəziri payladı, qurbanı da kəsdi. Allah-taala bunların qurbanını qəbul eylədi. Belə ki, bu işdən bir müddət sonra Mirzalı xanın bir oğlu oldu ki, on dörd gecəlik ay kimi. Mirzalı xana müjdə getdi. Mirzalı xan ac qarınları doyurdu, çıarpaq əyinləri geydirdi. Sonra uşaqa ad qoymaq istədilər. Bir ağıllı qoca kişi gəlib dedi:

– Oğlanın adını mən qoydum – Qurbani. Çünkü, bunu qurbanla tapıbsınız.

Oğlanın adını qoymalar Qurbani, tapşırıldılar dayələrə. Tainki, uşaq yeddi yaşa çatdı, bir kamil molla tapıb uşağı tapşırıldılar ona. Molla başladı uşağa dərs verməyə. Bir neçə ilin müddətində uşaq bütün elmlərdən baxəbər oldu. Belə ki, molla dərs deməkdən aciz qalıb, sifariş elədi ki: ey Mirzalı xan, Qurbaniyə daha elm kifayət elər. O, bütün elmləri sinə dəftər eləyib, aşarını qoyub cibinə.

Bəli, Mirzalı xan mollanın xələtini göndərib, Qurbanini də evə gətirdi. Qurbani evdə yaşamağa başladı. Mirzalı xan da ki, onun üstündə nanə yarpağı kimi əsirdi.

Bir gün Qurbani qapıda durmuşdu, adamlara baxıb köksünü ötürdü. Mirzalı xan onu bu halda görüb dedi:

– Ay oğul, camal səndə, kamal səndə, fərasət səndə, niyə köksünü ötürürsən?

Qurbani dedi:

– Dədə, qulaq as, sana bir ərzim var.

Mirzalı xan dedi:

– Nədi, xeyir olsun?

Qurbani dedi:

– Allah mal-dövlət verəndə bizə bircə öküz də verməyib ki, gedib yerdən-zaddan əkək, bir az azuqə qazanaq. Mən bu işə sərr qalmışam ki, niyə belə olur. Niyə biri varlı olur, biri kasib olur. Biri mallı olur, biri malsız olur.

Mirzalı xan dedi:

– Oğul, mənim Hüseynalı xan adlı bir qardaşım var ki, bünövrədən qolu zorludu. Atamızdan qalan var-dövləti çəkib əlimdən alıb. Gücüm çatmır ki, ondan ata payı alam. Onun üçün də mən belə kasib olmuşam.

Qurbani dedi:

– Dədə, məni əmimin yanına apar. Təvəqqə eləyim. Bəlkə bizə bir cüt öküz verə, biz də gətirib pərəkardan-zaddan əkək.

Mirzalı xan dedi:

– Oğul, o çox nainsaf qardaşdı. Mən rəva bilmirəm ki, sən ondan şey istəyəsən. İstəsən də sözünü yerə salacaq.

Qurbani dedi:

– Yox, dədə, sən məni apar, mən istəyim, qoy verməsin. Zərəri yoxdu.

Mirzalı xan naəlac qalıb dedi:

– Yaxşı! Gedək evinin yerini göstərim. Ancaq sana bir zəy də verməyəcək⁶.

Qurbani dedi:

– Sən məni apar, eybi yoxdu, qoy verməsin.

Mirzalı xan Qurbanini qabağına qatdı, aparıb öz qardaşı Hüseynalı xanın evinə saldı, özü də kənarda dayandı. Hüseynalı xan Qurbanini görəndə, baxdı ki, vallah, bir gözəl oğlan gəlib onun yanında dayanıb ki, misli-manəndi dünyada yoxdu. Öz-özünə dedi: “İnsanda da bu qədər gözəllik olarmı? Bu haradan gəlib çıxdı?”

Qurbani baxıb gördü ki, əmisinin evində çox varlı-karlı qonaqlar var.

Hüseynalı xan üzünü çevirib Qurbanidən soruşdu:

– Bala, sən kimsən? Buraya nə mətləbə gəlmisən?

Qurbani dedi:

– Əmi, mən qardaşın oğluyam. Dədəmlə sənin yanına gəlmişəm.

Hüseynalı xan dedi:

– Sənin dədən kimdi? Sən kimin oğlusan?

Qurbani dedi:

– Mənim dədəmi, niyə, tanımirsanmı? Sənin qardaşın Mirzalı xan.

Hüseynalı xan bu sözləri eşidən kimi Qurbaninin gözlərindən öpüb, öz yanında əyləşdirdi və qardaşı Mirzalı xanı da yanına çağırıb dedi:

– Qardaş, sənin ki, belə oğlun var imiş, bəs bu vaxta kimi mana niyə demirdin? Uşağı da belə saxlayarlarımı? Tamam çılın-çılpaqdı ki...

Mirzalı xan dedi:

– Qardaş, xatirinə dəyməsin, səndə nə sifət görmüşəm ki, oğlumu da sənə tanış verəydim? Mən sənin yanına gəlmirdim, Qurbani zorla gətirdi.

Hüseynalı xan dedi:

– Bəs, oğlun nə mətləbə gəlib?

Mirzalı xan dedi:

– Özündən xəbər al, gör nə mətləbə gəlib. Mən heç zad bilmirəm.

Hüseynalı xan dedi:

– Oğul, nə diləyin var dilə! Qorxma, hər nə istəsən verəcəyəm.

Qurbani dedi:

– Dədəm səndən mənə ayrı cür sözlər danışıb. Onun üçün söz deməyə cürət eləmirəm.

Hüseynalı xan dedi:

– Dədənə fikir vermə! Söylə görüüm, nə deyirsən?

Bu danışq arasında yemək gəldi. Yedilər, içdilər, qurtarandan sonra Hüseynalı xan Qurbaniyə dedi:

– İndi sözünü deyə bilərsən.

Qurbani dedi:

– Əmi, bircə cüt öküz üçün gəlmışəm. Camaat hamısı əkin əkir.

Biz ələcsiz boynuburuq qalmışiq. Yeməyə çörək tapmırıq. Bir boyun öküzungə olsa yerdən-zaddan əkərdik.

Hüseynalı xan dedi:

– Mənim gözüm üstə! Sənə bir cüt öküz verdim.

Hüseynalı xan əmr elədi. Qurbaniyə bir cüt öküz verdilər. Qurbani öküzləri götürüb, sevinə-sevinə evlərinə gəldi. Gecəni yatdılar, sabahı Qurbani dedi:

– Dədə, mən yer əkməyə gedirəm. Sən də mənə çörək gətirərsən.

Qurbani öküzləri götürüb kövşənə gəldi, qoşub yer əkmək istədi. Amma öküzlər xam idilər, getmədilər ki, getmədilər. Hərəsi bir tərəfə çəkdi. Qurbani nə qədər çalışdı, nə illah elədi, əməl olmadı ki, olmadı. Axırda dedi:

– Allah ki, adamdan üz döndərdi, bəndənin verməyindən bir şey çıxmaz. Görünür ki, biz elə həmişə kasib dolanacağıq.

Öküzləri açıb buraxdı. Özü də yixılıb bir zağada yatdı. Qurbaninin göz evi örtüldü, könül evi açıq idi. Onun yuxusuna Gəncə şəhərində Ziyad xanın qızı Pəri xanım girdi. Pəri xanımın əlini Qurbaninin əlinə

verib, onları bir-birinə buta elədilər. Bu iki aşiq-məşuq yuxuda görüşdülər, alışdırılar, verişdirilər.

Qurbani yatmaqdə olsun, eşit Mirzalı xandan.

Mirzalı xan çaydan-çörəkdən götürüb Qurbaninin dalınca getdi. Ora Qurbani, bura Qurbani, – tapa bilmədi. Baxdı ki, çöldə bir keçəl dana otarır. Mirzalı xan onun yanına gəlib Qurbanini, öküzləri ondan soruşdu. Keçəl dedi:

– Ömi, oğlun o zağanın içərisinə girdi. Öküzlərin birini canavar yedi, biri də batlağa batıb oldu. Oğlunun da ürəyi keçib, qalıb zağada.

Mirzalı xan özünü yetirdi zağaya. Gördü Qurbani bərk yuxunun içindədi. Onun o tərəf-bu tərəfinə keçdi, çağırıldı, amma əşfiyadı – Qurbanı ayılmadı ki, ayılmadı. Mirzalı xan keçəli də çağırıldı, Qurbanını köməklə götürüb evə apardılar. Evdə də nə qədər elədilər Qurbanını ayılda bilmədilər. Mirzalı xan çoxbilmiş, dünyagörmüş adamları çağırıb dedi:

– Siz bilərsiniz, mənim oğlumun dərdi nədi? Bu niyə yuxudan ayılmır?

Dedilər:

– Sənin oğlunun dərdini qarılar bilər. Onları çağır.

Mirzalı xan gedib ipək qarını da, köpək qarını da, napak qarını da çağırıldı. Əvvəl-əvvəl napak qarı gəldi, Qurbanının vəzmini* əlinə alıb dedi:

– Oy aman, bununku onnandı...

Dedilər:

– Qarı nənə, onnandı nədi? Nə danışırsan?

Qarı dedi:

– Belə qadanızı alım, onnandı ey!.. Çaydan keçəndə qurbağadan qorxub, ürək-göbəyi düşüb, dəli olub. Tez qaçım, qalxıb məni dalayaçaq, mən də sizi dalayacağam, siz də başqalarını dalayacaqsınız, bir tufan qopacaq ki, ulax qovalayıb, keçi başı tutan qalmayacaq.

Qarını döydülər, çöle çıxartdılar. Köpək qarı irəli gəlib, Qurbanının gözlərinin içərisinə baxdı, geri durdu, dedi:

– Ay aman, bunu tisbağa dalayıb, qudurub. Qalxıb bu saat məni dalayacaq. Mən də sizi dalayacağam. Adamlar hamısı quduracaq. Tez başına kül ələyin ölsün.

* Nəbzini

Onu da döyüb qovdular. İpək qarı irəli gəldi. Qurbaninin biləyini əlinə aldı, bərk-bərk sıxıb dedi:

– Hə, vəzmi öz yerindədi. Sevda vəzmidi. Mirzalı xan, bunun sağ əli mənim əzizimin başına olsun. İki gün daha yatar layıməst, üçüncü gün qalxar, ya badəsindən söylər, ya sevgisindən. Üçüncü gün olanda bunun başına qırx qız-gəlin yiğ. Qalxanda dərdini söyləyəcək.

Bəli, vaxt gəldi keçdi. Qurbani üçüncü gün ayılıb gördü ki, başına çoxlu qız-gəlin yiğilib, dedi:

– Ay dədə, xalxınkı buradadı, bəs mənimki haradadı?

Mirzalı xan dedi:

– Oğul, ölmüşən o dünyadan danış, sağısan bu dünyadan. Səninki, mənimki nədi?

Qurbani dedi:

– Dədə, bir başı limcə*, bir başı çomçə olsa, dərdimi sənə söyləyə bilərəm.

Dədəsi dedi:

– Oğul, bir başı limcə, bir başı çomçə nə deməkdi? Sən mənimlə lap qarğı dili danışırsan.

Qurbani dedi:

– Dədə, ona həm dəm, həm də qəm çomçəsi deyərlər. O gahdan dəmə çalar, gahdan qəmə.

Bəli, götirdilər Qurbaniyə bir dənə saz verdilər. Qurbani sazi aldı əlinə, öpüb gözünün üstünə qoydu. Zilini zil, bəmini bəm eylədi, sinəsinə basıb görək nə dedi:

Yatmışdım, üstümə gəldi ərənlər,
Səfil, nə yatmışan, oyan dedilər.
Oyandım qəflətdən, aćdim gözümü,
Al, abi-kövsərdən⁷ iç, qan dedilər.

Oyandım qəflətdən, aćdim gözümü,
Ərənlər payına sürtdüm üzümü,
Dindirdilər, haq söylədim sözümü,
Doxsan min kəlməmə bəyan dedilər⁸.

Qurbani, batıbsan qəm dəryasına,
Ovçunun məskəni dağ arxasına⁹,

* Nimçə

Bir siyqəl versənə könlün pasına,
Aşıqi məşuqa qurban dedilər¹⁰.

Mirzalı xan dedi:

– Ay oğul, bir əməlli bizi başa sal, görək nə deyirsən? Biz sənin özündən heç zad başa düşmürük.

Qurbani atasının cavabında dedi:

– Dədə, qulaq as, bir ağız da deyim, bəlkə başa düşəsən.

Aldı Qurbani:

Bir kimsənə gəldi mənim üstümə,
Yazılı şəninə ya minəl-əta!¹¹
İmam ola, damad-Əhmədi-Mürsəl¹²,
Doldurub camini eylədi əta.

Tərəhhüm eylədi abi-kövsərdən,
Onunçün keçmişəm can ilə sərdən,
İstədim mətləbim payi-Qənbərdən¹³,
Kəramət eylədi mənə bir buta.

Eşq əlindən namus-arım qalmadı,
Nə bir səbrim, nə qərarım qalmadı,
Qurbaniyəm, ixtiyarım qalmadı,
Dönmüşəm kamana, qəddimdi duta.

Mirzalı xan dedi:

– Hə, oğul, indi başa düşdüm. Sənə buta veriblər. Ancaq de görüm, butanı sənə harda veriblər və sən haraya gedəcəksən?

Qurbani dedi:

– Dədə, mən Gəncə şəhərinə gedəcəyəm. Gəncəli Ziyad xanın qızı Pəri xanımı mənə buta veriblər.

Mirzalı xan çox elədi, Qurbani razı olmadı. Axırda Mirzalı xan dedi:

– Oğul, səni heç bir yana buraxmaram gedəsən. Gedək əmin Hüseynlə xanın öküzlərinin cəriməsini ver, sonra danışarıq.

Qurbani razı oldu. Hər ikisi Hüseynlə xanın evinə getdilər. Hüseynlə xan baxdı ki, Qurbani o Qurbani deyil. Bunun həm kamalı, həm də gözəlliyi qat-qat artıb. Özü də çiynində bir saz var. Mirzalı xan ağlayıb dedi:

– Sənin qolların sınsın, qardaş! Səni heç səxavət sahibi olmayasan!
Sən öküzləri verdin, bu apardı, ondan bəri bəlaya düşüb, dərd-azarını
bilmirəm.

Hüseynalı xan Qurbanidən dərdini soruşdu.

– Əmi, qulaq as! Mən dərdimi dillə desəm, dilim yanar, sazla deyim.

Aldı Qurbani:

Haqqım əmr eylədi, gəldim dünyaya,
Gözüm açdım, mayıl oldum o burca.
Arif oldum, haqq kələmin oxudum,
Əlif qəddim dal yazılmış o burca¹⁴.

İsmin xəbər aldım, dedi Vəlidə,
Göydə gəzən Cəbrayıldı, Pəridi,
Qapıcısı şahi-Mərdan Əlidə,
Məhəmməd meraca gedər o burca.

Qurbani der, arayıban tapmışam,
Qırxlar məclisindən bir pay qapmışam,
Kəbədisə mən də birin yapmışam,
Min könüldən bir yol gedər o burca.

Mirzalı xan dedi:

– Qardaş, öküzlərini öldürüb. Bunu heç hara buraxma, getsin. Deyir,
bilmirəm, yuxuda mənə badə içiriblər, buta veriblər, gedəcəyəm buta-
mın dalınca.

Hüseynalı xan üzünü Qurbaniyə tutub dedi:

– Oğul, de görək o nə butadı? Nə badədi?

Qurbani dedi:

– Əmi, bu saat deyim.

Qurbani sazı kökləyib dedi:

Könül qalxdı Bərdə sarı yeridi,
Orda bir şəhər var, adı Gəncə hey...
Gözəlləri, məhbubları, xubları
Xub batıblar mala, mülkə, Gəncə hey...

Qurbani bu bəndi qurtaran kimi atası bir odun parçası götürüb,
basdı döşünə, dedi:

– İndi ki, belə oldu, qoy bir neçəsini də mən deyim.

Aldı Mirzalı xan:

Başına döndüyüm gülüzlü oğul,
Dərd çəkməyə heç kim olmaz məncə, hey!
Gözəl sevib, abdal olub çəşibsan,
Tayın yoxdu soltanca hey, xanca hey!

Aldı Qurbani:

Qarıncalar yuvasını qayırdı,
Gözəl kəklik balaların doyurdu,
Fələk vurdı gözü yaşılı ayırdı,
Aram düşüb nazlı yardan gencə hey!

Aldı Mirzalı xan:

Yatmaq üçün gözlərinin xabı var,
Dərd çəkməyə mən yazığın tabı var,
Hər adamın tayı, tuşu, babı var,
Tutmaq olmaz hər yetənlə pəncə hey!

Aldı Qurbani:

Qurbani der, vüsalına ermədim,
Əl uzadıb qönçə gülün dərmədim,
İran gəzdim, Turan gəzdim görmədim
Gözəllikdə, məhbubluqda onca hey!

Aldı Mirzalı xan:

Mirzaliyam, əldən getdi varımız,
Kimlər çəkər namus ilə arımız,
Çünki olduq xeyrə, şərə yarı biz,
Gəlsən bölek, borcu sənnən təncə hey!¹⁵

Camaat hamısı Mirzalı xana minnət-sünnət eyləyib dedilər:

– Əşî, Qurbani haqq aşığı olub. Qoy məşuqunun dalınca varsın getsin. Ümid var ki, Pəri xanımı götürüb qayıdar.

Hüseynalı xan dedi:

– Qardaş, Qurbani ilə işin olmasın. Qoy getsin. İnşallah, genə salamat qayıdar. O, haqq aşağıdı. Başından bir tük əskik olsa, mən zamın.

Mirzalı xan oğlunun üzündən-gözündən öpüb ağlaya-ağlaya dedi:

– Oğul, gəl bu daşı ətəyindən tök, məni başıkəsik qoyub getmə. Qurbani başını bulayıb, sazı sinəsinə basdı, sazla ona cavab verdi.

Aldı Qurbani:

Ey ata, can gedib, qalıbdı nəfəs,
Bu nişanda belə yarı görmüşəm.
Bunca ki, gözeli tapmadı könül,
Ah çəkibən intizarı görmüşəm.

Gözəllikdə kimsə yoxdu təhrində,
Onunçün çəkirəm yarın qəhrin də;
Nə İran, nə Turan, Gəncə şəhrində
Canlar alan o nigarı görmüşəm.

Ay ata, sən məni etmə günahkar,
Bəsdi, bunca nə elərsən ahü-zar?
Qurbani der, əldən gedib ixtiyar,
Xublar şahı o sərdarı görmüşəm.

Atası çar-naçar razı oldu. Qurbani camaatla, atası ilə qohum-qardaşı ilə, əmisi ilə əltəmən edib ayrıldı, Gəncə şəhərinə tərəf getməyin binasını qoydu. Az getdi, üz getdi, dərə-təpə düz getdi, Saleh Sövdəyər adında bir adama rast gəldi. Saleh Sövdəyər ondan soruşdu:

– Oğul, haradan gəlib, haraya gedirsən?

Qurbani dedi:

– Əmi, kandan gəlib, məkana gedirəm.

Saleh Sövdəyər soruşdu:

– Sən bir tikə uşaqsan. Nə bilirsən kan nədi, məkan nədi?

Qurbani ona dedi:

– Əmi, kan bu dünyadı, məkan o dünyadı.

Saleh Sövdəyər dedi:

– Sən bu səfərindən məni halı elə görüm hara gedirsən?

Qurbani aldı, görək ona nə cavab verdi:

Əvvəl başdan yerim biməkan oldu,
Görünür gözüümə haralar mənim.
Əyyub kimi sinəm şanbaşan oldu¹⁶,
Göründü gözüümə yaralar mənim.

İslam olan məzhəbimiz şərifdi,
Dərdli olan bu odları görübdü,
Ala gözlü bir dilbərim gedibdi,
Şahi-Mərdan gəlsə çaralar mənim.

Əvvəl başdan qara gəlibdi yazı,
Kimdi olsun bu dünyadan irazı?!
Məhəmməddən bizo qalıbdi yazı,
Qurbaniyəm, işim aralar mənim¹⁷.

Saleh Sövdəyərin buna çox yazığı gəlib dedi:

– Oğul, mən isteyirəm səni bu yoldan qaytaram. Sənin kimi ağıllı, kamallı oğlanın bu qorxulu yola getməyi yaxşı deyil. Məgər bir adam olmadı ki, səni buraxmaya? Sən gəl bu daşı ətəyindən tök, bu yoldan qayıt. Get öz yerində birinin qızını al. Nə çox gözəl. Gəncə hara, bura hara? Yoldaca itib öləcəksən. Mənim sözümə baxsan ziyan çəkməzsən, gözəllərdən birini seçib alarsan.

Qurbani ona cavab verdi:

– Əmi, üz vurma! Mən qayida bilməyəcəyəm.

Saleh Sövdəyər ona bir kağız yazıb verdi, dedi:

– Çünkü qayıtmırısan, Arazın qıraqındakı ev mənim əmim oğlunun evidi. Adamları Arazdan o taya keçirir. Al bu kağızı, ona ver, sənə kömək elər.

Qurbani ondan kağızı aldı, xudahafızlaşışib özünü yetirdi Arazın qıraqına, Mustafa adlı bir adamın yanına. Saleh Sövdəyərin verdiyi kağızı ona verdi. Mustafa baxdı ki, bu elə bir oğlandı ki, qüdrətin qələmi cuşa gələndə əvvəl qələmini buna çalıb. Məgər bunun yiyəsi yoxmuş, nə imiş ki, belə gözəl uşağı çöllərə buraxıb. Dünyanın altında mənim gözüümən ağı-qarası bircə qızım var, kaş onu alaydı, başqa yerə getməyəydi.

Qurbani dedi:

– Əmi, mən tələsiyirəm. Məni tez Arazdan o tərəfə keçir. Uzaq səfərim var.

Görək Mustafa ondan nə cür əhval-pürsan olur, Qurbani nə cür cavab verir.

Aldı Mustafa:

Cavan oğlan, nə məkandan gəlirsən,
Səbəb nədi, de, düşmüsən çölə sən?
Gözəl sevib, abdal olub çəşmişan,
Mən baxıram, nabələdsən yola sən.

Aldı Qurbani, cavabında görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay pirü qoca!
Bir Pəri salıbdı çöllərə məni,
Nə günüm günüzdü, nə gecəm gecə,
Bir Pəri salıbdı çöllərə məni.

Aldı Mustafa:

Mal istəsən dövlətim var, varım var,
Namusum var, qeyrətim var, arım var.
Oğul olsan, gözüm üstə yerin var,
Bir qızım var, ona həmdəm olasan.

Aldı Qurbani:

Xəbər alsan, budu sözümün düzü,
Sızıldayıր yaram, səpmə gəl duzu,
Cavad xan bacısı, Ziyad xan qızı,
O Pəri salıbdı çöllərə məni.

Aldı Mustafa:

Mustafa bil, ilqarında bütündü,
Yeri, oğul, mənzilinə yet indi,
Axtarıb Pərini tapmaq çətindi,
Duam budu: sevdiciyin alasan.

Aldı Qurbani:

Qurbaninin dərdi olub ziyada,
Allahi çağırram yetişər dada,
Bir gözəl seçmişəm fani dünyada,
O Pəri salıbdı çöllərə məni.

Mustafa tacir baxdı ki, Qurbaninin butası var. O, haqq aşığıdı. Onu yoldan qaytarmaq olmaz. Ona xeyir-dua verdi, kömək edib, Arazdan keçirdi, yola saldı.

Qurbanı günə bir mənzil, tainki gəlib Bərdə şəhərinə yetişdi. Qəzara Aşıq Valeh də Bərdədə idi. Qurbanını görüb əhval soruşdu. Qurbanı başına gələni Aşıq Valehə söylədi. Aşıq Valeh dedi:

– Nə cür aşıqsan? Mana bir bağlama söyle görüm haqq aşığisan, yoxsa qondarma aşıqsan? Əgər haqq aşığı olsan, xeyir-dua edərəm gedərsən, muradına çatarsan.

Qurbanı bildi ki, ustad aşıqların ağızı faldı, onlar xeyir-dua versə, səfər uğurlu olar. Oma görə də sazı döşünə basıb, ona üç qatar söz oxudu¹⁸.

Aşıq Valeh onun sözlərini çox bəyənib, alnından öpüb dedi;

– Doğrudan da haqq aşığisan. Get, Allah işinə fərəc versin!

Qurbanı Aşıq Valehdən ayrılib, Bərdə şəhərinin ucqarı ilə gedirdi, birdən bir toy səsi eşitdi. Düz toy olan yerə getdi. Burada toy məclisini keçirən Aşıq Saleh adlı bir adam idi. Adamlar Qurbanini əlində saz görüb, yuxarı başa dəvət elədilər. Bu, Aşıq Salehə ağır gəldi. İstədi Qurbanını qovsun, camaat yerbəyerdən dedi:

– Xeyr, aşığı qovmaq olmaz. Qoy o da oxusun.

Aşıq Saleh dedi:

– Dərya olan yerdə qətrə nə qələt elər? O mənim qabağımda nə deyəcək? İndi oğuldu, dediyim sözə cavab versin.

Aldı Aşıq Saleh:

Get dolangilən, xamisən hələ,
Püxtə olmağa çox hünər gərək.
Mürğı-qafile həmzəban olub,
Dövrə qalxmağa balü pər gərək.

Qurbanı başını bulayıb güldü, dedi:

– Aşıq, qabağındakını uşaq hesab eləmə! İndi qulaq as gör, mən nə deyirəm. Səni saz dilləndirir. Sən sazı dilləndirmirsən.

Aldı Qurbanı:

Dost bizi buyurdu xidmət şərifə,
Dedik ki, baş üstə, kafü lamü kaf!

Fitnə qaşlı, cadu gözlü sevdiyim,
Çoxların eløyib həyyü lamü kaf.

Aşıq Saleh Qurbaninin bu oxumağının qabağında qaldı gözlərini
döyə-döyə. Camaat yerbəyerdən qışqirdi:

– Aşıq deyən yaxşdı. Aşıq, dalın de gəlsin!

Aldı Qurbani:

Sidqi dürüst olan yetişər haca,
Kimsə də kimsəyə etməz iltica,
Peyğəmbər ki, qədəm basdı meraca,
Pişvazınə gəldi mimü lamü kaf.

Mehdi görər qoşununun sanını,
İnsan üçün qurar haqq mizanını,
Bir gün alar Qurbaninin canını,
Bir gözləri cəllad kafü lamü kaf¹⁹.

Aşıq Saleh Qurbaninin sözlərini eşidəndə başı taqqıldadı, qulaqları
cingildədi. O, ömründə belə sözlər eşitməmişdi. Çölə çıxmaq bəha-
nəsi ilə adamların dal tərefindən yayınib, başlığından bir tayını da
qoyub, bayaq məclisi buraxıb qaçıdı. Hay-küy düşdü. Adamlar içəri-
sində çaxnaşma oldu. Dedilər:

– Aşıq Saleh qaçıb. Aşıq, xahiş edirik bir neçəsini də deyəsən.

Qurbani həzaratın sözünü sindirmədi. Sazı döşünə basıb görək nə
dedi:

İbtida eyləyib girdim meydana,
Aşıqlar ustadı, görün, handadı?
Pünhanı dəndlərim çoxdu canımda,
Dürr-gövhərlərim hələ kandadı.

Nazlı yar əlindən sinəsi dağam,
Sürəyya tək yatmamışam, oyağam,
Şahindən ayığam, qazdan sayağam,
Dü çeşmim gözləyir, sübhü dandadı.

Mənə badə verib Həzrət Əli,
O nə ki, buyurub demişəm: – bəli.
Qurbaninin fikri, zikri, xəyalı,
Axır ki, mətləbi Pəri xandadı²⁰.

Qurbanini o gecə qonaq eləyib, çox hörmət elədilər. Səhər açıldı. Qurbani camaatla xudahafızlaşıb, buradan yola düşdü, ta ki, gəlib bir bostana çıxdı. Bostançıdan bir yemiş aldı. Oturub yemişi yedi. İstədi durub getsin, bostançı dedi:

– Oğul, gəl mənə oğul ol, burada bostan, bağbecərib dolanaq. Aşıqlıqdan nə qazanacaqsan ki, sazi ciyninə salıb, kəndbəkənd gəzirəsən?

Qurbani başını bulayıb ona cavab verdi:

– Əmi, mən kəndbəkənd gəzən aşıqlardan deyiləm. Mənimki başqadı. Qulaq as, bir neçəsini deyim. Onda bilərsən.

Aldı Qurbani:

Başına döndüyüm, ay Pərizadə,
Can içində cana vermərəm səni.
Neynirəm bostanı, neynirəm bağı,
Yüz bağı bostana vermərəm səni.

Dağlarda maralsan, çöllərdə ceyran,
Ordubad, Naxçıvan boyuna heyran,
Tamaşaşa gelər cəmi Gülüstan,
Külli Dağıstana vermərəm səni.

Qurbani der, can içində can gələ,
Yaş yerinə gözlərimdən qan gələ,
Camalın görməyə Süleyman gələ,
Təxti-Süleymana vermərəm səni.

Bostançı bunu belə görüb dedi:

– Sən eşqdən, qızdan, gözəldən danişırsan. Səndən mənə oğul olmaz. Get Allah-taala işinə fərəc versin!

Qurbani bostançı ilə xudahafızlaşıb, oradan keçdi. Mənzil aldı, daban bərkitdi, ta ki, gəlib Gəncə yaxınlığında, şeyx gümbəzinin yaxınlına çatdı²¹. Qurbani əvvəl-əvvəl böyük Şeyxin qəbrini ziyarət elədi. Üzünü Şeyxin qəbir daşına sürdü. Sonra Şeyxin gümbəzində oturub bir az dincəlmək istədi. Bir də gördü, budu, üç dərviş peydə oldu. Dərvişlər gəlib Qurbanıyə salam verdilər, əleyk alıb əyləşdilər, Qurbanidən xəbər aldılar:

– Oğul, haralısan? Haradan gəlib, hara gedirsən? Deyəsən, qərib adama oxşayırsan.

Qurbani dedi:

– Əmi, Gəncə şəhərinə gedəcəyəm. Burada Şeyxin qəbrini ziyarət eləyirom.

Dərvişlər bir-birilə himləşdilər ki, biz axşama kimi boğazımızı yırtırıq, beş şahı qazana bilmirik. Bize hörmət qoyan yoxdu. Camaat aşıqlara hörmət qoyur, çox pul verir. Gəlin bunu da özümüzə yoldaş eyləyək. Elə ki gəzdik, dolandıq, qazandıq, sonra da başını batırarıq, pulları götürərik. Bunlar bu fikri eləməkdə qalsınlar, sizə xəbəri kim-dən verim, Pəri xanımın əmisi oğlu Mahmud bəydən.

Mahmud bəy o günü şikara çıxmışdı. Ov gəzə-gəzə gəlib Şeyxin qəbrinin yanına çıxdı. Baxdı ki, Şeyxin qəbrinin üstündə bir dəstə dərviş, içərilərində də bir aşiq var. Mahmud bəy çox sevindi ki, bunu bir az oxutdurub keyfimizi açarıq. Çünkü şəhərdə Qara Vəzir çalıb-çağırmaga qadağan eləmişdi. Elə Mahmud bəy bu fikirdə idi ki, bu tərəfdən dərvişlərdən birisi Qurbaniyə dedi:

– Oğul, gəl sən də bizim oğlumuz ol. Bir yerdə kəndlərə gedək, məclis keçirək, pul qazanaq.

Qurbani haqqı aşığı idi. O saat başa düşdü ki, dərvişlər onu aldatmaq istəyirlər. Dedi:

– Baba dərvişlər, aman verin sazla bir neçə söz deyim, sonra eybi yoxdu, yoldaş olarıq. Mən də çölçü, siz də çölçü.

Aldı Qurbani:

Fənd eləmə, felli dərviş,
Belə kar eyləmək olmaz.
Yıxıban könül evini,
Mürkü zar eyləmək olmaz.

Mahmud bəy aralıdan qulaq asırdı. Gözlədi ki, görsün aşiq gerisini nə cür deyəcək.

Aldı Qurbani gerisini:

Söylə dərdin bilənlərə,
Dərd başına gələnlərə;
Hər üzünə gülənlərə
Etibar eyləmək olmaz.

Qurbaniyə gətir məzə!
Dərd üstündə dərdim təzə.
Dərd biləni dərd bilməzə,
Giriftar eyləmək olmaz²².

Söz tamama yetən kimi Mahmud bəy atını dərvişlərin üstünə sürüb dedi:

– Tez deyin görünüm, bu aşığa nə deyibsiniz ki, o belə oxuyur? Siz aşığa bir söz deməsəniz, aşiq elə sözləri oxumazdı. Hərgah düzünü deməsəniz hamınızı qıracağam.

Dərvişlər dedilər:

– Vallah, biz heç zad deməmişik.

Mahmud bəy Qurbanidən soruşdu:

– Bu dərvişlərinki qalsın, indi, aşiq, sən de görüm, haralısan, adın nədi?

Qurbani dedi:

– Qaradağlıyam, adım da Qurbanidi.

Mahmud bəy dedi:

– Düzün de görüm, o dərvişlər sənə nə dedilər ki, sən o sözləri oxudun?

Qurbani dedi:

– Xan sağ olsun, onlar fikirləşdilər ki, məni işlətsinlər, sonra da öldürüb qazandığımı özlərinə götürsünlər.

Mahmud bəy dedi:

– İndi mən onların başına oyun gətirim, sən də tamaşa elə. Bu saat onları atın quyuğuna bağlayıb, bu düzü biyabanda parça-parça eləyəcəyəm.

Qurbaninin insafı qəbul eləmədi. Onları Mahmud bəyin əllərindən alıb dedi:

– Qoy çıxıb varıb getsinlər. Necə deyərlər, yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidi, yamanlığa yaxşılıq ər kişinin işidi.

Bəli, Qurbani dərvişləri Mahmud bəyin əlindən alıb buraxdı.

Mahmud bəy dedi:

– İndi, ay aşiq, bir neçə ağız oxu, əgər xoşuma gəlsə, səni öz evimdə saxlayıb, nə mətləbin var yerinə yetirəcəyəm.

Qurbani sazı döşünə basıb, Mahmud bəyin qulluğunda görək nə dedi:

Yerlərə gəy yoxkən bir nəzər qıldı,
Əritdi gövhəri, dürr eylədi şah...
Yox yerdən aləmi bərqərar etdi,
Cismini qəndildə nur eylədi şah.

Gətirdi kəlamı cümlə-cahana,
Qırxları göstərdi əhli-ürfana.
Peyğəmbər xitabın gətdi dəhana,
Həbibin söhbətin şur eylədi şah.

Dirili Qurbani, götür, din indi!
Boynundadı məhəbbətin kəməndi.
Dərya üstə oynadırdı səməndi,
Özün Cəbrayıla pər eylədi şah²³.

Mahmud bəy dedi:

— Aşıq, sən çox yaxşı oxuyursan. Özün də çox kamil adama oxşa-yırsan. Ölünçə mən sənə xidmət eləyəcəm. Ancaq mənim Pəri xanım adlı bir əmim qızı var. Gəncə xanı Ziyad xannın qızıdır. Özü də dünya gözəldidi. Gəncədə bir əzazıl vəzir var ki, adı Qara Vəzirdi. Bu vəzir Pəri xanımı öz oğluna almaq istəyir. Oğlu da bir axmağın biridi. Amma hamı Qara Vəzirdən qorxur. Onun qorxusundan bir aşiq oxuyanda Pəri adı çəkə bilməz. İndi mən səni evə aparacağam. Ancaq sənlə bir şərt kəsirəm. Mənim evimdə oxuyanda gərək elə şey oxuyasan ki, içəri-sində Pəri sözü olmaya. Əgər Pəri adı çəksən, Qara Vəzir səni də öldürər, mənim də nəslimi kəsər.

Qurbanı dedi:

— Yaxşı, şərtlərinə əməl elərəm.

Mahmud bəy dedi:

— Mən deyən kimi oxusan, altımdakı kəhər atı da, bir yaxşı saz da sənə verib, səni dünya malından qəni edəcəyəm. Sənə çox quşum qonub, məhəbbətim yapışib, indi gəl evə gedək.

Mahmud bəy Qurbanini ata mindirdi, evə gətirdi. İndi sizə kimdən xəbər verim, Pəri xanımdan.

Pəri xanım həmin axşam yatıb aləmi-vəyğada gördü ki, butası Qurbanı Gəncəyə gəlib. Yuxudan sərsəm ayıldı. Çağırıldı başında olan qızları, dedi:

— Qızlar, şəhərə düşün! Bu boyda, bu buxunda bir oğlan şəhərə gəlib. Kim onun yerini öyrənib mənə xəbər gətirsə, boyunbağımı ona verəcəyəm.

Qızlardan Mələksüma adlı biri yaman gəzəyən idi. Şəhərdə hər nə olsaydı o saat bilərdi. O dedi:

– Mən bu saat onun yerini öyrənib sənə deyərəm.

Mələksüma bütün şəhəri gəzdi, Pəri dediyi boyda-buxunda oğlan görə bilmədi. Qız öz-özünə fikirləşdi: “Yaxşı, mən Mələksüma olam, şəhərə bu sıfətdə adam gəlsin, mən onu tapmayam? Bu olası iş deyil”.

Bu fikir ilə evə gəlirdi, Mahmud bəyin qapısından baxanda gördü ki, Pəri xanım söylədiyi nişanda oğlan budu buradadı. Dedi: “Mənim qıçım sinsin. Mən hər yeri gəzmişəm, niyə buraya girməmişəm?”.

Sevinə-sevinə Pəri xanımın yanına gəldi. Pəri xanım onu görən kimi dedi:

– Ay qız, Mələksüma, bu gün mənim gözlərimin kökü saraldı, ürəyim partladı, de görüm nə xəbər gətirmisən?

Mələksüma dedi:

– Xanım, əvvəl-əvvəl müjdəmi ver, sonra deyim. Verməsən demərəm.

Pəri xanım boyunbağını çıxarıb ona verdi.

Mələksüma gülüb dedi:

– Bunla uşaq aldadırsan?.. Üzüyüm yoxdu, qızıl üzük də ver, sonra deyim. Başmağım yoxdu, başmaq da ver sonra deyim. Dədəmə də bir dəst paltar, anama da bir çəpkən al, sonra deyim.

Pəri xanım onun dediklərinin hamısını verdi.

Mələksüma gülə-gülə dedi:

– Xanım, sən dediyin oğlan Mahmud bəyin evindədi. İlahi, o kimin yarı olacaqsə, bəxtəvər onun başına.

Pəri xanım çox sevindi. Axşamı salıb, bir dəstə qızla gedib Mahmud bəyin evinə girdi, aynanın qabağında dayandı. Bunlar aynaya baxan zaman Mahmud bəy üzünü Qurbaniyə tutub dedi:

– Aşıq, başına dönüm, Şeyx gümbəzində sənə tapşırıdığımı yadından çıxartma, bir neçəsini oxu, ürəyimiz açılsın.

Qurbani sazı götürüb kökləməyə başladı. Pəri xanımın bir dəstə qızla gəlməyi ona əyan olmuşdu. Sazı sinəsinə basıb görək nə dedi:

Ay ariflər, bu dönyanın üzündə
Təzəcə açılan gülər sevinsin!
Başı ağ ləkəli, gulgəz yanaqlı,
Telləri dağdan yellər sevinsin!

Bu vaxt Pərinin üzünə yel dəyib, onun tellərini dağıdırdı. Onun üçün də Qurbani bu sözü deyirdi.

Qurbani aldı gerisini:

Gəlsin bahar fəslı, açılsın yazılar,
Göllərə tökülsün aq quba qazlar;
Bəynişan oğlanlar, şahzadə qızlar,
Onlarla danişan dillər sevinsin!

Qurbani der mən yemərəm narıncı,
Yar yara baxarmı belə zarıncı?
Almanı, heyvanı, narı, turuncu,
Onları oynadan əllər sevinsin!

Mahmud bəy dedi:

– Ay aşiq, yaxşı oxudun, bir də oxu! Canla-başla hər nə istəsən xələtini verəcəyəm.

Qurbani dedi:

– Nə deyirəm, oxuyum da.

Aldı Qurbani:

Bir pərzad görmüşəm sizin ellərdə,
Çün cismü canimin namidarlığı;
Günəş nişanəli, qəmər misallı,
O cahan xubinin cülvədarlığı.

Dost bilsə yarının gəldiyin, neylər? –
Yar yolunda qara bağrını teylər;
Nəsihət qəmzənə ver ki, qan eylər,
Gözəllər şuxinin sitəmkarısı²⁴.

Mahmud bəy dedi:

– Aşiq, çox yaxşı oxuyursan. Ancaq nəbadə-nəbadə Pəri adı tutasan.

Pəri xanım kənardan qulaq asırıdı. Mahmud bəyin bu sözünü eşidib güldü. Qurbani Pəri xanımın güldüyünü görüb, sazı döşünə basdı, dedi:

Cəbinin təcəlla, cəmalın günəş,
Külli şeyün halik – Allah deyibdi²⁵.
İki qabi-qovsun, qürrətüleynin²⁶,
Bilmirəm qanıma nə susayıbdi.

Təbəssüm eyləyir hərdən nazənin,
Mərifət anlayıb, mənasın bilin;
Ya müşk-ənbərdi siyah kakılın,
Ya şəbi-yəldadı, ya rəqayibdi²⁷.

Elmin mədənisən, kərəmin kani,
Sənsən bu dünyanın dari-imanı;
Qurbani, bəsdi, sən həddini tanı,
Məlayik üzünə durma, ayıbdi!

Qurbani oxumağını qurtaran kimi, Pəri xanım gedib lap pəncərənin qabağında dayandı. Qurbani dövran sürürdü, saz döşündə oynayırdı. Gözünü çevirib gördü ki, Pəri xanım pəncərənin lap qabağına gəlibdi. Qurbani onu görcək, ürəyi cuşa gəldi, sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Gecə-gündüz vaqtı-bivaqt ağlaram,
Çeşmim yaşı ceyhun olur, sellənir.
Yaz mövsimi bülbül dil-dil ötəndə
Bağ-bağçalar nərgizlənir, güllənir.

Qayıtməq istəməz gözüm gözəldən,
Qayıtsa artırar dərdim təzə əldən*,
Ellərdə qaydadı ruzi-əzəldən,
Gözəllərin şamaması əllənir.

Mərd odu ki, işin tuta mərdilən,
Ər istəsən, keç namərdən, ər dilən,
Rəmz anlayan, söz düşünən, dərd bilən,
Aləmlərdə şöhrətlənir, bəllənir.

Könlüm tələb edib, axtarar yarın,
Xalq içrə zay eylər namusun, arın;
Yar yarına gündə olsa məqarün,
Könülü şad olur, ruhu tellənir.

Qurbaniyəm, dərd çəkmişəm nəhanlar,
Xəyalım sevməkdə sən tək cananlar;
Yanaşsa üzünə müştəq dəhanlar,
Nəfəs dəyər, ciğaları yellənir.

* Yenidən, bir daha

Dövran qurtardı. Pəri xanım da qayıdış evlərinə getdi, qızlara dedi:

– Qızlar, muradımı aldım. Allah sizi də muradiniza yetirsin. Qurbaninin üzünü gördüm.

O biri tərəfdən Mahmud bəy də Qurbaniyə dedi:

– Qurbani, axı mən sənə demişdim ki, Pəri adı tutmayasan. Sən genə də şərti pozub, Pəri adı tutdu.

Qurbani dedi:

– Ay Mahmud bəy, vallah sözün qafiyəsi gəlmədi. Onun üçün qafiyə yerinə dilim dolaşdı, bir Pəri sözü işlətdim. Məni bağışla, ta demərəm. Amma burası var ki, mən dediyim Pəri göydəki Pərilərdəndi.

Bəli, yatdırılar, sabah açıldı. Mahmud bəy dedi:

– Oğul, mən bazara çıxacağam. Nə təmənnan varsa, məndən istə.

Xoşuma gəlirsən. Ölüncə səninlə dostam.

Qurbani dedi:

– Səndən heç bir şey istəmirəm. Dünya malı mənə lazımdır. Ancaq mənə bir adam qoş, gedim sazbənddən bir saz alırm.

Mahmud bəy dedi:

– Kəndlərdə mənim yaxşı dostlarım var. Gəl sənin əlinə kağız verim, get kəndlərdə aşılıq elə! Səni burada saxlamağa qorxuram. Gəncədə Dədə Yediyar adlı bir aşık var, eşidər, sazını əlindən alıb, özünü də dustaq elər. İndi səni sazbəndin yanına göndərəcəyəm. Saz alıb, tez kəndlərə çıxarsan.

Qurbani dedi:

– Yaxşı, bəy, sən məni sazbəndin yanına göndər, sonrası asəndi.

Mahmud bəy ona bir adam qoşub dedi:

– Apar bunu sazbənd usta Bədəlin yanına. De ki, buna bir yaxşı saz versin.

Mahmud bəy qoşan adam Qurbanini sazbənd usta Bədəlin dükanına götürdü. Salamməleyk, əleykəssəlamdan sonra Qurbani ona dedi:

– Usta, mana elə bir saz ver ki, öz-özünə sükənvərlik eləsin.

Ustanın buna acığlı tutub dedi:

– Yox, sənə elə bir saz verim ki, gedib özü pul qazansın, gətirib səni də saxlasın. Bu bir tike uşağın danışdığı sözə bax.

Qurbani dedi:

– Usta, niyə acığlı tutur. Bax, o asılan sazı istəyirəm.

Usta qəzəblənib dedi:

– Dədə Yediyar kimi usta aşık o sazı çala bilmir, indi sən çalacaqsan? Get hələ ağızının qatığını sil!

Qurbani dedi:

– Sən o sazı mana ver, gerisi ilə işin yoxdu.

Usta Bədəl sazı alıb açıqlı-acıqlı Qurbaniyə verib dedi:

– Al, əgər bu sazı dindirə bilsən, pulsuz sənə bağışlaram, dindirə bilməsən, vay sənin gününə!

Qurbani sazı alıb döşünə, zilini zil, bəmini bəm eylədi, saz süxənvərlik eləməyə başladı. Usta Bədəl bunu görəndə lap heyran qalıb dedi:

– Oğul, o sazı sənə bağışladım. Əhsən sənin fərasətinə. Amma götür kirimişcə buradan get. Yoxsa Dədə Yediyar eşidər, aşına zəhər qatar.

Qurbani dedi:

– Yox, usta, anam məni elə öyrətməyib. Sazı kirimişcə apara bilməyəcəyəm. Bir neçə bənd sənin üçün oxuyacağam, sonra aparacağam.

Usta Bədəl nə qədər elədisə, Qurbani razi olmadı. Götürsün görək, ustaya nə deyir:

Usta, bir qız sevdim sizin diyarda,
Cəmi gözəllərin o sərdarı;
Maşallah, aydı, həm gündü şöləsi,
Mömin kimsələrin səbəbkarıdi.

Usta Bədəl dedi:

– Oxumağına yaxşı oxuyursan, amma birdən huri-Pəri adı çəkib mənim evimi yixarsan ha!.. Sən allah, o adı çəkəcəksənsə oxuma, kirimişcə get!

Qurbani dedi:

– Qorxma, mən Pəri adı-madı çəkməyəcəyəm.

Aldı Qurbani gerisini:

Canan bilsə gəldicəyim, can eylər,
Canın dost yolunda ərgəvan eylər.
Qaşı cəllad, qəmzələri qan eylər,
Mələklər şahinin sitəmkarıdı.

Mənim dərsim əlifdədi, beydədi,
Bir gözəl sevmişəm, cana faydadı,
Desələr: Qurbani, bu nə sevdadı?
Söylə: bir Pərinin yadigarıdi.

Usta Pəri adını eşidən kimi dəxilin dalından çıxıb, Qurbanini itələyə-itələyə bayırə çıxardı ki:

— Ay qardaş, məni qana calamaq isteyirsən? Mənlə qardaş ki olma-yacaqsan? Yeri get. Bir böyük çolma-çocuğum var, başımı kəsdirib düzlərdə qoyarsan.

Qurbani birtəhər qapının yanında dayanıb dedi:

— Usta, qorxma, heç-zad olmaz, qoy axırını da deyim, sonra gedim.

Usta nə qədər elədisə, Qurbanini sakit eləyə bilmədi. Sazı döşünə basıb dedi:

Bir Pəri sevmişəm, sizin ellidi.
Gözəlliyi hamilərə bəllidi;
Şux göz, mina gərdən, incə bellidi,
Gecə-gündüz işim ahu-zarıdı.

Əcaib gözəldi, nə xoş dilbərdi,
Cəmalına cümlə aləm əfzəldi²⁸,
Ağzında dişləri ləlü gövhərdi,
Sinəsi dağların təzə qarıcıdı.

Qurbanı der, zülfün ucu xəyətdi,
Qurandakı qulhuvəllah əhətdi;
Desələr sərində bu nə halətdi?
De ki, bir Pərinin yadigarıdı.

Usta Bədəl qışqırkı ki:

— Ay aman, bunun ağızından qan iysi gəlir. Bu saat mənim balala-rımın başını kəsdirəcək. Mən gedirəm, dükəni da verirəm sənə. Sən ol, dükən olsun, istəyirsən axşama kimi oxu.

Usta Bədəl tələm-tələsik çıxıb getdi. Mahmud bəy qoşduğu adam da nə qədər yalvardı ki: “Qurbanı, gəl gedək evə” — Qurbanı razi olmayıb dedi:

— Yox, mən evə getməyəcəyəm. Mən şəhərin arasına çıxacağam.

Gəncə şəhərində bir daş mehmanxanası vardı. Kənardan gələn qəriblər, yersiz adamlar hamısı daş mehmanxanasının çayçısında olardı. Qurbanı şəhərin arasına çıxıb, bir adamdan soruşdu:

— Qəriblər bu şəhərə gələndə harada qalırlar?

O adam daş mehmanxanasını ona nişan verib dedi:

— Bax, o mehmanxanada qalırlar, get ora.

Qurbani düz daş mehmanxanasına gəldi. Bu adam da birbaş qacıb Dədə Yediyara xəbər verdi ki:

– Ay oğlu ölmüş, nə durubsan? Şəhərə bir cavan aşiq gəlibdi, ta nə təhər? Bu saat daş mehmanxanasındadı.

Dədə Yediyar qəzəblənib dedi:

– Ədə, mən Dədə Yediyar olam, mənim ölkəmə aşiq gələ, bu olası iş deyil! Bu saat gedib onun sazını əlindən alıb, özünü də dustaq elə-yəcəyəm.

Dədə Yediyar bayaqdan özünü saldı mehmanxanaya. Camaat hamı yiğişmişdi Qurbaninin başına. Pəri xanım da qızları çəkib bir kənarda dayanmışdı. Dədə Yediyarı görən kimi bir kağız ona yolladı ki: “Necə ki sağsan, dolanacağınızı mən verəcəyəm. Sən Qurbanini sindirma. Onunla işin olmasın”.

Dədə Yediyar başını bulayıb dedi:

– Belə şeylər mənim başıma girməz. Mən Dədə Yediyaram. Hər yetirən ciyinənə saz salıb, mənim yerimdə aşıqlıq eləyə bilməz. O ki, bura gəlib, iki qoçun başı bir qazanda qaynamaz. Ya bu şəhərdə o aşıqlıq eləməlidir, ya mən.

Dədə Yediyar meydana girib, Qurbanini öz cənginə dəvət elədi. Qurbani onun yanına gəlib dedi:

– Ağsaqqal kişisən, xatırını saxlayıram. Hərifi uşaq-zad hesab eləmə! İndi baxarıq. De görüm, növbət sənindir, ya mənim?

Dədə Yediyar acıqlı dedi:

– Ədə, sən nəsən ki, növbət də sənin olsun?! Bircə kəlmə ilə boğazını qurudub sazını əlindən alacağam, buna bax, mənimlə deyiş-məyə girişdiyinə bax!

Qurbani dedi:

– Yaxşı, de gölsin, cücəni payızda sayarlar.

Ustadlar deyirlər ki, bu məclisdə Dədə Yediyar Qurbaniyə üç qatar lap o çətin püxtə sözlərdən dedi. Bu sözlər elə sözlər idi ki, hələ heç kəs aça bilməmişdi. Biri peyğəmbərdən, biri imamətdən, biri də nəmruddan, Şəddaddan idi. Dədə Yediyar heç özü də bu qıfilbəndləri aça bilmirdi. O bunları öz ustادından öyrənib, sinədəftər eləmişdi. Hər yerdə ki, çətinliyə düşdü, bu üç qatarı dalbadal deyib, hərifi bağladı, sazını əlindən alıb yola salardı. Odu ki, indi də bu sözləri Qurbaniyə dedi. Amma Qurbani haqq aşığı idi. Belə sözlərin qabağında aciz qalmazdı. Sözlərin üçünən də mənasını, məxrəcini açdı. Dədə Yediyar da,

qulaq asanlar da mat-məəttəl qaldılar. Yerbəyerdən ona afərin dedilər. Qurbani sazin zilini zil, bəmini bəm eləyib basdı döşünə, təzənəni sim-ərə çəkib elə bir qifilibənd dedi ki, Dədə Yediyar qaldı gözlərini döyə-döyə. İş bu yerə çatanda Qurbani irəli yeriyib Dədə Yediyara dedi:

– Usta, mənim sənlə işim yoxudu. Sən özün elədin. Mən heç vaxt sənin kimi aqsaqqalın qabağında saz götürüb meydana çıxmazdım. Məni bağışla. Usta elə genə də sənsən. İzn versən, mən də özümü sənə şagird billəm.

Dədə Yediyar onun alnından öpüb, dönə-dönə alqışlamaqda olsun, indi sizə xəbər verim Qara Vəzirdən²⁹.

Qurbaninin gəlib Dədə Yediyarı bağlamağı Qara Vəzirə xəbər verildi. Qara Vəzir çox qəzəblənib dedi:

– Onu boğazından asdıracağam. Onun nə həddi var ki, gəlib mənim şəhərimdə tügyan eləyir. Dədə Yediyar kimi usta aşığı el içində xar eləyir.

Qara Vəzir əmr elədi, Qurbanini tutub zindana saldılar. Qurbani zindanda qalmaqda olsun, eşit Pəri xanımdan.

O biri tərəfdən Pəri xanım Qurbaninin zindana salınması xəbərini eşitdi. Gözlərinin yaşı ab-leysan kimi qırmızı yanaqları aşağı axmağa başladı. Sonra baş kəniz Şah-Xubanı çağırıb dedi:

– Get, gırəvələ, birtəhər zindanbana pul ver, Qurbanini zindandan çıxart, Hatəm bağçasına gətir. Mirvari boyunbağımı, almas üzüyümü sənə verəcəyəm.

Şah-Xuban o saat zindanbanın yanına gəldi. Zindanbana bir ovuc qızıl verdi. Qızılı görən kimi zindanbanın gözləri işıqlandı. Qurbanini zindandan çıxarıb Şah-Xubana verdi. Şah-Xuban onu bir gizli yerdə pünhan eləyib dedi:

– Mən Pəri xanımın xas kəniziyəm. Sən hələlik burada otur, axşam düşən kimi, Hatəm bağçasına gələrsən. Pəri xanım səni Hatəm bağcasında gözləyəcək.

Qurbani bunu eşidib çox şad oldu. Sazı götürüb Şah-Xubannan Pəri xanıma gör necə sıfariş göndərdi.

Aldı Qurbani:

Şah-Xuban, mənim ərzi-halımı,
Əlbət-əlbət nazlı yara deyərsən!
Xəstə düşdüm, qaldım onun kuyində,
Üzü dönmüş sitəmkara deyərsən!

Səni o görcəyin əlbət dindirdi,
Aşiq məşuqunu oda yandırdı,
Dərdim anbar-anbar, dərmanım birdi,
Mən qalmışam nə avara deyərsən!

Qazanmadıq bu dünyanın malını,
Geyinmədik yaşılmı, alımı;
Dirli Qurbaninin ərzi-halını
Yalvara-yalvara yara deyərsən!³⁰

Sonra Qurbani dillə də dedi:

– Şah-Xuban, sən get! Axşamdan bir saat keçəndən sonra Hatəm bağçasına Pəri xanımın hüzuruna özüm gələcəyəm.

Şah-Xuban gəlib Qurbanini qurtarmağını Pəri xanıma söylədi və onun sifarişini dedi. Pəri xanım çox şad olub axşamı gözlədi.

Bəli, Qurbani axşamı saldı, durub yavaşca üz qoydu Hatəm bağçasına. Ta ki, yaxınlaşış gördü ki, bağın darvazası bağlıdı. Başladı bağın dörd tərəfini gəzməyə. Heç bir yandan yol tapmadı. Bir qədər də hərlənib, bir su kulufu tapdı. Naəlac qalib başladı su kulufu ilə içəri girməyə. Qəzadan, bağa bir tülükü dadanmışdı. Ona görə də bağban gətirib haman kulufun ağzında tələ qurmuşdu. Qurbani istədi su kulufundan başını çıxartsın, birdən başı keçdi tülükü tələsinə. Çalışıb birtəhər başını tələdən çıxartdı, girdi bağa. Özünü yetirdi hovuzun başına. Əl-üzünü yudu. Hər tərəfə baxdı, Pəri xanımı görmədi. Hovuzun başında bir sərv ağacı var idi, onun dibində oturdu. Çox qəmləndi. Sazı sinəsinə basıb, gözlərini sim, göz yaşlarını təzənə eləyib, görək nə dedi:

Qəm əlindən sinə yırtdım, baş açdım,
Hicr əlində dadü bidad eylədim.
Özüm öz əlimlə yıxdım evimi,
Müddəilər evin abad eylədim.

Töxmü həsrət sinəm üstə əkdirdim,
Gözümün yaşıyla bəhrə yetirdim,
Cəfa çəkdir dərd xırmanı götürdüm,
Onun adın töhmətabad eylədim.

Gözlərimdən zərrə-zərrə yaş kəsdim,
Yar yolunda üz döşədim, baş kəsdim,
Şirin sevdim, Fərhad kimi daş kəsdim,
Onu Bisütunda abad eylədim.

Mələklər yığılmış sağü solumda,
Fələk məni qoymuş min dərd əlində,
Qurbanı der, bivəfa yar yolunda,
Heyif, cavan ömrüm bərbad eylədim!³¹

Qurbanı sözün tamama yetirib, yuxuya getdi. O biri tərəfdən Pəri xanım bağa gəldi. Hər tərəfi gəzdi, Qurbanini tapmadı. Yorulub o da bir ağaçın dibində oturdu. Qarabaşı da su gətirməyə göndərdi. Qarabaş gəldi hovuzun kənarına. Elə su doldurmaq istəyəndə baxdı ki, suda bir adam şəkli var. Qayıdır yuxarı baxanda, gördü sərv ağacının dibində bir oğlan yatıb, elə bil on dörd gecəlik aydı, bulud altından çıxıb. Özünü itirib, qabı boş götürdü, Pəri xanımın yanına qayıtdı. Pəri xanım qabı alanda gördü boşdu. Açığlı tutub dedi:

– Çəpəl, mən səni suya göndərmışdım, bəs suyun hanı? Qabı boş gətirmisən.

Qarabaş cavab verdi:

– Xanim, acığın tutmasın. Əgər mən görəni sən görsəydin, özün də bura gəlib çıxmazdın.

Pəri xanım soruşdu:

– Nə gördün?

Qız cavab verdi:

– Hovuzun başında, sərv ağacının dibində bir oğlan yatıb, elə bil Yusifdi Kənardan gəlib.

Pəri bu sözü eşitcək qızları götürüb gəldi hovuzun başına. Gördü öz sevgilisi Qurbanidi burada yatıb. Pəri xanım on iki hörük saçlarından bir tel ayırıb, görək nə dedi:

Şirin yuxusuna qurban olduğum,
Sərasim et, mehribanım, ay oğlan!
Bu həsrət gözlərim baxsin gözünə,
Təzələnsin din, imanım, ay oğlan!

Kənardan baxmaqla doya bilmirəm,
Üzüm üzün üstə qoya bilmirəm,
Xuban yanımıdadı, deyə bilmirəm,
Aç gözünü, çıxdı canım, ay oğlan!

Artırma könlümün dərdi-sərini,
Yaxşı var, yaman var, bunda görünü,
Başına dolandır məzəlum Pərini,
Aç gözünü, yox təvanım, ay oğlan!

Qurbani Pəri xanımın sözlərindən yuxudan ayıldı. Gözlərini açıb Pəri xanımı başının üstündə gördü. Yerdən qalxıb, sazı sinəsinə basıb, görək nə dedi:

Bu gün nə xoş gündü, nə xoş saatdı,
Qədəmə basdın, Pəri xanım, xoş gəldin!
Ləblərin aşiqə ab-həyatdı,
Təzələdin ruh-rəvanım, xoş gəldin!

Gözlərin nərgizdi, hüsnün mahtaban,
Açılıb gül, süsən, sünbüл, ərgəvan,
Zanbağı, yasəmən, bərgi-ireyhan,
Fəsli-bahar gülüstənim, xoş gəldin!

Şad elədin Qurbaninin didarın,
Həsrətin çəkirdim sən kimi yarın,
Saldın bağla külli cəmi dostların,
Gözəllər şahvari canım, xoş gəldin!

Qurbani baxıb gördü ki, Pəri xanım saçlarını darayıb, bahar buludu kimi üzünə töküb. Onu görəndə eşqi cuşa gəldi, görək onun tellərini nə cür təriflədi:

Gündüzün mehridi, gecənin mahi,
Qüdrət üçün sirri-ilahi zülfün.
Ucun tutan gedər həşri-behiştə,
Möminlərin püştü pənahı zülfün.

Şəmsi mat elədi camalın şövqi,
Dəridə qalmadı qəmərin zövqi,
Katibin əşsi ki, cənnətin fəvqi,
Nurdan sənə çəkmiş küləhi zülfün³².

Qurbani der: gözüm, yuxudan oyan,
O min bir adı, gol, etgilən bəyan.
Sərasər yazılıb ayeyi-Quran,
Katiblər şərh edər, ənəhi-zülfün.

Pəri xanım davam gətirə bilməyib, aldı, görək öz dərdini yarına nə dillə izhar elədi:

Altı yol gəlmışdım, bununla yeddi,
Öldüm bu bağçanı gəzə-gəzə mən,
Dedim: yar sevmışdım, unutdu, getdi,
Öldüm bu bağçanı gəzə-gəzə mən.

Gözüm doymaz sənin kimi canandan,
Cananın itirən tez olar candan,
İnanmirsan soruş Şahi-Xubandan,
Öldüm bu bağçanı gəzə-gəzə mən.

Pəri sənə qurban, dirili Qurban!
Yolunda fədadı bu baş ilə can!
Bir əlimdə fanus, yanında Xuban,
Öldüm bu bağçanı gəzə-gəzə mən!

Aldı Qurbani görək onun cavabında nə dedi:

Şəb-nişin eləyib yola düşmüşəm,
Yar, mənim gəldiyimi bilmədinmi sən?
Dərdini çəkməkdən dəli olmuşam,
Yar, mənim gəldiyimi bilmədinmi sən?

Mən qurbanam sənin kimi canana,
Olmuşam dərdindən dəli-divana,
Dağilsın otağım, ev ilə xana,
Yar, mənim gəldiyimi bilmədinmi sən?

Qurbanı deyər: sən sonasan, sona,
Bir zaman görməsəm yanaram, yana,
Qarabaş göndərdim əhdi-peymana,
Yar, mənim gəldiyimi bilmədinmi sən?

Pəri xanım qarabaşları dağdı. Şah-Xubanı qaravulçu qoydu.
Sonra Qurbanini də götürüb mənzilinə gəldi, başladı söhbətə. Tainki
sabaha yaxın onları yuxu tutdu. Qol-boyun olub yatdırılar.

Bir zaman Pəri xanım oyanıb gördü ki, gün çıxıb hər yeri işıqlan-

dırıb. Tez Qurbanini durğuzub dedi:

– Ay aman, tez ol get! Qara Vəzir bilsə səni də öldürəcək, məni də.
Qurbanı bunu eşitcək gülümsünüb Pəriyə belə cavab verdi:

Ey Salatin aşıqların sərində,
Sənin zülfün kimi biştab olmaz.
Cəmalına, Pəri, müştaq olalı,
Bidar olan gözlərimdə xab olmaz.

Misir şəhri derlər ona varmışam,
Yusif-Kənan sevdasına girmişəm,
Mən fələk ayını göydə görmüşəm,
Yerdə sənin kimi mahitab olmaz.

Qurbani der: budu səndə nəzərim,
Mən səni sevmışəm gül üzlü yarım;
Ta sən sağ ol, şirin dilli nigarım,
Mən ölsəm bu aləm heç xarab olmaz.

Qurbani sözün qurtaran kimi, Pəri Qurbanının əlindən yapışib dedi:
– Qurbani, Allahı sevirsən get! Vəzir gəlib görər, səni də öldürər,
məni də.

Qurbani dedi:

– Pəri, sən allah qulaq as, bircəsini də deyim, sonra gedim. Qorxma
heç zad olmaz.

Pəri çar-naçar razı oldu. Aldı Qurbani, görək nə dedi:

Səhər bülbülləri nə feğan eylər,
Düşərsə güzəri çəməndən ayrı.
Səhər-səhər qönçəsindən ayrılan
Şəqayıqlər gülməz səməndən ayrı.

Yanında dayanan yoldaşların var,
Sırrini saxlayan sirdaşların var,
Sənin elin, günün, qardaşların var,
Mənim kimsənəm yox, yar, səndən ayrı.

Dedim, Pəri, nə elərsən məhpəra,
Mənim həsrət gözüm heç uymaz xara,
Bir qətrə yaş tökdün bir də dübara,
Əqiqdən, yaqutdan, yəməndən ayrı.

Qurbani der: məgər axır zamandı?
Sevgi sevgisindən ayrı yamandı,
Bağrım dəlik-dəlik, sinəm peykandı,
Mənim üzüm gülməz vətəndən ayrı.

Qurbani sözünü qurtarib, Pəri ilə öpüşdü, görüşdü, bina qoydu getməyə. O biri tərəfdən Qara Vəzir durub getdi zindana ki, görsün bu Qurbani deyilən necə aşiqdi. Bütün zindanı axtardılar, dustağı tapa bil-mədilər. Vəzir ordan bir baş yügündü xanın yanına ki:

– Xan, bu gecə Qurbani yox olub.

Ziyad xan bu sözü eşitcək qəzəblənib dedi:

– And olsun Allaha, bu gün onu tapdın, canın qurtardı, tapmadın, sənin nəslini yer üzündən kəsəcəyəm.

Vəzirin canına qorxu düşüb dedi:

– Xan, aman ver, harada olsa axtarib taparam.

Vəzir yola düşüb, Qurbanini axtarmaqda olsun, Qurbani düz birbaş

Ziyad xanın yanına getdi. Ziyad xan ondan kim olduğunu soruşdu.

Qurbani dedi:

– Xan, mən Qurbaniyəm. Zindandan çıxıb, sənin yanına gəlmisəm. Boyun mənim, qılınc sənin!

Ziyad xan qəzəblənib dedi:

– Nə hədlə mənim zindanımdan qaçmışan?! Bu saat səni tikə-tikə doğradacağam! Hələ sənin bu şəhərə gəldiyin bəs deyil, zindandan da qaçırsan?! Cəllad!

Cəllad hazır olub dedi:

– Xan, mənim üçün nə buyruq? Kimi deyirsən bu saat öldürüm.

Ziyad xan dedi:

– Bu aşağı bu saat öldürərsən.

Qurbani gördü ölüm vaxtı, Ziyad xan onu öldürür, üzünü ona tutub dedi:

– Xan sağ olsun, aman ver bir neçə söz deyim, sonra genə öldürərsən, ixtiyar sənindi; əlindən ki, alan yoxdu.

Ziyad xan icazə verdi. Aldı Qurbani görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay xanlar xanı,
Könlümün mətləbin bil, ondan öldür!
Sən ol Tanrı, mənə qəzəbnak olma,
Lütf elə, üzümə gül, ondan öldür!

Qəm əhliyəm, dindirməsən dinmərəm,
Eşq oduna alışmışam, sönmərəm.
Ta ölüncə dediyimdən dönmərəm,
Apar yar qoynuna sal, ondan öldür.

Qurbaniyəm, eşq əlindən büryanam,
Ta ölüncə mən o qızı qurbanam.
Qulluğunda gözü bağlı tərlanam,
Çalış, şikar bəndin al, ondan öldür!

Adamlar yerbəyerdən xana minnət eləyib dedilər:

– Xan, aşığın ah-vəbalı tutar, şəhərimiz viran olar. Bunu öldürmə.
Bu, aşiq olub, məşuqunun dalınca gəzir.

Ziyad xan baxdı ki, doğrudan da Qurbani öldürməli oğlan deyil.
Özü də çox ağıllı-kamallı aşiqdi. Ona ürəyi yanıb cəlladı azad elədi,
dedi:

– Səni öldürməyib, cavanlığına bağışladım. Get bir də qatırçının
qatırını ürkütmə. Tez, bu saat Gəncədən çıx! Əgər Gəncədə qalsan,
səni öldürdüürəcəyəm.

Qurbani ondan razılıq eləyib, yanından çıxdı, düz Mahmud bəyin
evinə gəldi. Mahmud bəy ona çox hörmət-izzət eləyib dedi:

– Qurbani, doğrusunu de görüm, sən bu Gəncə şəhərinə nə mətləbə gəlmisən?

Qurbani dedi:

– Bəy, mən aşiqəm, məşuqumun dalınca gəlmışəm.

Mahmud bəy dedi:

– Kimə aşiqsən? Düzünü de, heç gizlətmə.

Qurbani dedi:

– Bəy, mən haqq aşiqiyəm. Haqq aşiqi yalan danışmaz. İzn ver, nə
mətləbə gəlmışəm, onu sazla deyim.

Mahmud bəy dedi:

– Izndi, deyə bilərsən.

Qurbani sazı döşünə basıb, zilini zil elədi, görək nə mətləbə gəldi-
yini nə cür dedi:

Başına döndüyüm Gəncənin bəyi,
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmışəm.
Buyur cəlladlara töksün qanımı,
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmışəm.

Kiçiklərdən xəta, böyükdən əta,
Mərd igid odu ki, dediyin tuta,
Şahlar şahı mənə veribdi buta,
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmışəm.

Heç çıxmadım nazlı yarın köşkünə,
Bulanmadım, ənbərinə, müşkünə,
Tərəhhüm eylə mən qərib miskinə,
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmışəm.

Qurbani der: diriliyəm, mən diri,
Yolunda qoymuşam can ilə səri,
Axtardığım yardı, şikarım Pəri,
Mətləbimdi, Pəri üçün gəlmışəm³³.

Mahmud bəy dedi:

– Deməli, sən mənim əmim qızı Pəriyə aşiq olmusan? Mən elə bilirdim başqasına aşıqsən. Qurbani, bu çox çətin məsələdi. Pərini sənə verməyəcəklər. Ancaq sənə bir yol göstərəcəyəm, o yolnan getsən, bəlkə əmim Ziyad xanın sənə ürəyi yana, qızını verə. Qurbani, gedib Ziyad xanın qapısında olan elçi daşının üstündə oturarsan. Vəzir ilə Ziyad xan gəlib bazara gedəndə səni görəcəklər. Əmim vəziri yanına göndərəcək ki, get gör aşiq nə istəyir. Vəzir gəlib sənə nə desə, yaxın durma. Dünya malına aldanıb, daşın üstündən qalxma. Elə yerində otur ki, otur. Sonra səni əmim çağıracaq. Onda dərdini əmimə açıb de. Əmim rəhmkar adamdı. Ümidim var ki, haqq aşıqlığına nəzərən, Pərini sənə versin.

Qurbani, Mahmud bəy dediyi kimi, gəldi Ziyad xanın elçi daşının üstündə oturdu. Sabah ertəsi Ziyad xan ilə vəzir bazara gedirdi, Ziyad xan gördü ki, elçi daşının üstündə bir aşiq oturub. Üzün vəzirə tutub dedi:

– Vəzir, get gör o aşiq nə istəyirsə ver, onu razı yola sal. Bax, deyirəm ha, incitmə. Necə deyərlər: yaxşı saxla aşığı, bədnamçıdı, el gəzər. Elə elə ki, bizdən razı getsin.

Vəzir ikiqat olub, düz Qurbaninin yanına gəldi. Axı Vəzir Qurbanini görməmişdi, odu ki, onu tanımadı, Qurbani olduğunu bilmədi. Soruşdu ki:

– Aşiq, nə istəyirsən? Nə mətləbə elçi daşının üstündə oturmusən? Mal istəyirsən, mal verim, torpaq istəyirsən, torpaq verim, şəhər istəyirsən, şəhər verim. Dur, buradan get!

Qurbani dedi:

– Xeyr, sən dediyin şeyləri istəmirəm. Heç yerə də getməyəcəm.

Vəzir hər nə dedi, Qurbani razı olmayıb, elə “xeyr” dedi. Axırda vəzirin acığını tutub dedi:

– Sənin xeyir günün olmasın, bəs sən burada niyə oturmusan ki, heç şey də istəmirsən? İndi ki, belədi, lap istəyirsən ölüncə otur.

Vəzir bunu deyib çıxıb getdi. Ziyad xanla axşama kimi bazarda girləndi. Axşam qayıdış evə gələndə gördü ki, aşiq hələ də elçi daşının üstündədi. Xan qəzəblənib dedi:

– Vəzir, sən o aşığı niyə razı eləyib yola salmamışan? Heç olası işdimi? Aşiq bütün gün elçi daşının üstündə oturub. Ağanın malı gedər, nökərin canı deyiblər, görməmişdik, onu da gördük. Bəs səhər o aşiq sənə nə dedi, sən ona nə dedin?

Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, dünyada olan bütün şeyləri ona boyun oldum, istəmədi.

Xan özü Qurbaninin yanına gəlib gördü ki, dünən hüzuruna gələn aşiqdı, dedi:

– Aşiq, məndən nə istəyirsən? Axı mən dünən sənə əmr elədim ki, Gəncədən çıxıb gedəsən. Niyə getməmisən?

Ziyad xanın ağızından bu sözlər çıxan kimi, Qurbani sazi köynəyindən çıxarıb, görək ona nə dedi:

Bir Pəri sevmişəm sizin ellərdə,
Məni camalma heyran eylədi.
Bunca bir gözəli bulmadı könül,
Gəzdi bu cahanı, seyran eylədi.

Əslı şahzadədi, ismidi Pəri,
Yolunda qoymuşam can ilə səri,
Bir təklif eylədi, getdim içəri,
Dindirdikcə könlüm xəndan eylədi.

Gümüş piyaləlim, altın ayaqlım,
Sürəhi gordənlim, qaymaq dodaqlım,
O ceyran yerişlim, ayna qabaqlım,
Qurbani der: məni candan eylədi³⁴.

Vəzir çoxbilmiş adam idi. Qurbaninin sözlərini anladı. Onun mətbəbini başa düşdü. Üzünü xana tutub dedi:

– Xan sağ olsun, aşiqdı da. Ağzına gələn sözü deyir. Fikir vermə, dur gedək.

Qurbani dedi:

– Xan, izn ver, birini də deyim, gör səndən nə istəyirəm.

Ziyad xan dedi:

– De görək, nə istəyirsən?

Aldı Qurbani dedi:

Ellər köcdü yaylağna, dayandı,
Sizin dağdan qar almağa gəlmışəm.
Könul quşu dövr eyləyir bu bağda,
Zənbur mənəm, bar almağa gəlmışəm.

Sevgilimin qaşı Kəbə küncüdü,
Mən öləndə kimlər onu yöncüdü?
Ağız süddü, diş dürr, dəhan incidi,
Sərraf mənəm, nar almağa gəlmışəm.

Başına döndüyüm, şahların şahı,
Səni gördü gözüm, çəkmərəm ahi,
Qurbani der: budu sözün kütahı,
Müxtəsəri, yar almağa gəlmışəm³⁵.

Ziyad xan dedi:

– Vəzir, heç kəs cürət edib mənim gözlərimin içində bu sözü deyə bilməzdi. Bu aşiq cürət eləyib söylədi. Görürsənmi, o mənim qızımdan ötrü gəlib. De görüm, nə tədbir töküsən?

Vəzir dedi:

– Xan, fikrini-zadını dağıtma. Burda tədbir-zad yoxdu. Belə deməkdə, sən qızınızı vermək istəyirsən, nədi?

Ziyad xan dedi:

– Mənim fikrim budu ki, bu aşağı buradan boş qaytarmayım.

Vəzir dedi:

– Xan, Pəri kimi qızı bir aşağı vermek olmaz.

Xan dedi:

– Vəzir, aşığın ah-naləsindən qorxuram. Mən onu buradan boş qaytara bilməyəcəyəm.

Vəzir dedi:

– İndi ki, sənin könlünün quşu uçdu, qoy onu bir imtahana çekək. Əgər imtahandan çıxsa, görsək ki, həqiqi haqq aşağıdı, qızı verərik, sözüm yoxdu.

Xan razı oldu. Vəzir Qurbanini bir otağa saldı. Gözlərini bərk-bərk bağladı. Qırx cəlladı düzdü, dedi:

– Əlinizi qoyun qılınçın dəstəsinə. Münəccim deyil, rəmdar deyil, nə biləcək?

Cəlladlar vəzirin dediyi kimi elədilər. Vəzir dedi:

– Qurbani, bu saat burada nə var, tap görək?

Qurbani təzənəni simlərə çəkib dedi:

Dedim: könül, sevmə xublar xubunu,
Onun hər tuyunda yüz min qal olu.
Səni min bəlayə giriftar elər,
Bilmək olmaz qəbzəsində əl olu.

Qurbani bunu tapdı. Vəzir o saat işarətlə cəlladlara qandırıcı ki, qılınçın dalını ona tərəf qaldırsınlar.

Cəlladlar qılınçın dalını ona tərəf qaldırdılar. Vəzir nə elədiklərini ondan soruşdu.

Aldı Qurbani, görək nə cür cavab verdi:

Qırxlar məclisində söylənir adıım,
Ərşə bülənd olub dadü fəryadıım;
Su yerinə qan içici cəlladıım,
Bilmək olmaz, üryan qılınc dal olu.

Vəzir baxdı ki, Qurbani bunu da tapdı. O saat qızı Nigarın qulağına dedi:

– Qızım, indi sən tədbir tök!

Nigar dedi:

– Dədə, bu aşığı dolaşdırısam, mənə nə verərsən? Elə iş eləyim ki, bu aşiq tapmasın.

Vəzir dedi:

– Qızım, hər nə istəsən verərəm.

Qız dedi:

– Pəri xanımın çənəsinin iki tərəfində qoşa xal var. Qoy bilsin ki, ürəyimizdən nə keçir. O hardan tapacaq ki, bizim ürəyimizdən Pəri xanımın çənəsində olan dörd xal keçir?

Vəzir Qurbaniyə dedi:

– Qurbani, tap görək bizim ürəyimizdən bu saat nə keçir?

Aldı Qurbani sözün gerisini:

Camalı Yusifin-İbni Yəqubun,
Aləmə şəms olan hüsнü həbibin,
Ala gözlü, şirin sözlü məhbubun
Zənəxdanı dörd şöləli xal olu.

Bu sözdən Nigar lap xırp kiridi. Məəttəl qalıb dedi:

– Daha mənim bu aşağı heç sözüm yoxdu. Dədə, sən özünü pis kişi
eləmə! Bu haqq aşağıdı. Hər şeyi bilir. Qoy Pəri xanımı versinlər ona.

Vəzir dedi:

– Ay qız, dəli olma! Bəlkə mən ölüm, bu aşiq Pəri xanıma sahib
ola.

Qurbani vəzirin sözünə gülüb, aldı gerisini, görək nə dedi:

Günəş nə yandırıb, qəmər nə yaxar,
Qətrələr oynayıb, ümməna axar,
Qurbani der: kim şahına kəc baxar,
Onun kəmalma tez zəval olu³⁶.

Bu imtahanda Pəri xanım da kənarda durub tamaşa eləyirdi. O, bu işlərin hamısını görürdü. Elə ki Qurbani vəzirin bu imtahanından çıxdı, o şad olub, şükr elədi. O biri tərəfdən vəzir çox məyus olub, qəm dəryasına qərq oldu. Nigar xanım dədəsini kefsiz görüb dedi:

– Dədə, qəm yemə! Qurbanini dolaşdırmaq mənim boynuma.

Nigarın da fikri bu idi ki, birtəhər eləyib, Qurbaniyə özü getsin. Nigar bir kövüz ləpəsini bir məcməyiyyə qoyub, üstünü bərk-bərk örtdü, gətirib aşığın qabağına qoydu, dedi:

– Aşiq, çörək ye, sonra genə də başlarsan.

Qurbani dedi:

– Sənin heç payın çox olmasın! Aşiq məclis yaraşığdı. Aşığı da belə qarşılıyarlarımı? Sənin çörəyini mən sazla yeyəcəyəm.

Aldı Qurbani:

Ayın lam içində, sin arasında,
Yar mənə göndərdi bir kövüz indi³⁷.
Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,
Lütf eylə ləbimə bircə üz indi.

Gözəllər yiğilib qıya baxanda,
Zülfü dal gərdəndə qıya baxanda.
Nigar pəncərədən qıya baxanda,
Ömrümün rişəsin bircə üz indi.

Nigar xəlvətcə qızlara dedi:

– Qızlar, daldada gözlərinizə sürmə çəkin. Onu bilməyəcək.
Qızlar daldaya keçib, gözlərinə sürmə çəkməyə başladılar.

Aldı Qurbani:

Gözəllər oturmuş göz bulağında,
Sürmə tek qovuldum göz bulağında,
Qüdrət çeşməsində, göz bulağında,
Qurbani, çalxanıb bircə üz indi³⁸.

Qurbani ikinci imtahandan da qurtardı. Nigar Mahi qarabaşı Pərinin
paltarı ilə bəzədi, Pərinin şəklinə saldı, Qurbani olan evə gətirib dedi:

– Apar, get saqını ver öz sevginə! Haqq aşağıdı. Sən onunsan, o da
sənin.

Pəri xanım kənardı oturmuşdu, qorxusundan dinə bilmirdi. Ancaq
əli göydə dua eləyirdi ki, Qurbani imtahanlardan çıxsın. Mahi qarabaş
Qurbaniyə tərəf gələndə aldı Qurbani, görək nə dedi:

Alçaq yerdən duman qalxa,
Dağı dolana-dolana.
Göy üzünü alar bulud,
Mahi dolana-dolana.

Kimi ağa, kimi nökər,
Nökər olan cəfa çəkər,
Bülbül ağlar, qan-yaş tökər,
Bağı dolana-dolana.

Pəri xanım davam gətirməyib, istədi yerindən qalxıb, saqını Qurban-
niyə versin. Nigar onu yerə basıb qoymadı. Qurbani bunu hiss etdi.

Aldı gerisini:

Qurbani murada yetdi,
Canan gəldi, burdan ötdü,

Nobat gəldi, mana yetdi,
Saqi dolana-dolana.

Qurbani üçüncü imtahandan da qurtarıb, dördüncü imtahana addadı.
Nigar bir qoyun kəsdirdi. Pəri xanıma da bir alma verib dedi:

– Al, bu almanı kəs, camaata payla.

Pəri xanım almanı doğrayıb camaata paylamaq isteyirdi, birdən fikri dağıldı, barmağını bıçaq kəsdi. Amma özü bilmədi. Əli ilə tellərini geri eləmək istəyəndə birdən barmağının qanı sıçrayıb buxağına düşdü. Bunu onların heç biri bilmədi, ancaq təkcə Nigar gördü. Nigar o saat bərkədən aşağı dedi:

– Aşıq, aradan nə keçdi? Onu tapsan bilərəm ki, haqq aşığısan ki, haqq aşığı.

Qurbani dedi:

– Xanım, darıxma, bu saat deyərəm.

Aldı Qurbani:

Başına döndüyüm, alagöz Pəri,
İşin qurub otağında saqinin.
Çahar zülfü bir-birinə vurulu,
Qanlar oynar buxağında saqinin.

Nigar baxıb gördü ki, Qurbani bunu bildi. Qoyunun qara bağlarından bir qədər götürüb ocağa tutdu. Qurbanidən aradan nə keçdiyini soruşdu.

Aldı Qurbani:

Ay ilə gün bir-birinə çatılı,
Sevdiciyim yağnan bala qatılı,
Doğram-doğram olub gözə tutulu,
Qara bağrim bıçağında saqinin.

Humay kimi dövr eylərəm havada,
Babam öldü, yetim qaldım yuvada,
Bir əli əllərdə, ağızı duada,
Bir əli də ayağında saqinin.

Qurbani der: bu dərd məndə qalınca,
Canım çıxıb yar xətrini alınca;
Payız gecələri sabah olunca,
Çəşmim yağı çırağında saqinin.

Nigar xanım o saat Pəri xanımın çarqatına bircə qırnıq sürmə çəkdi.
Bunu ancaq Nigar bildi. Ondan başqa heç kəs bilmədi. Öz-özünə
fikirləşdi ki, bunu Qurbanidən soruşacağam, görək biləcək, ya yox?

Qurbani bunu hiss etdi, aldı görək nə dedi:

Nəzakət vaxtında, xublar çağında
Baxdim yar yanağı sayalanıbdi.
O alma yanağı, büllur buxağı,
O zəhri zülfələri halqalanıbdi.

O zəhri zülfələri, köksündə çəprəs,
Zər zərbab üstündən, ətləsi çərkəs,
Yaxası mürəssə, çatqısı Gülgəz.
Çarqatının ucu sürmələnibdi.

Qurbaniyəm, dərdim etdim hekayət,
Kımlərdən eyləyim kimə şikayət?
Pərim bir görünə, edəm ziyanət,
Canım yar yolunda cəfalanıbdi³⁹.

Vəzir dedi:

– Qurbani, bir şərtim də var. Yerinə yetirsən, Pərini sənə verə-
cəyəm, yetirməsən boynunu vurduracağam.

Qurbani dedi:

– Vəzir, nə qədər şərtin varsa, de gölsin, raziyam.

Qurbaninin gözlərini daha da bərk bağladılar. Qara Vəzir bir dəstə
qız topladı. Başladı qızları bir-bir Qurbaninin qabağından keçirməyə
ki, Qurbani onları tanısın.

Qurbani sazı döşünə basıb, başladı qızları birbəbir nişan verməyə.

Nə əcəb sevdaya düşdüm,
Deyin, bundan Pərim gölsin!
Əcəl şərbətini içdim,
Deyin, bundan Pərim gölsin!

Dağların başı dumandı,
Didəmin yaşı ümmandı,
Bu gələn Şah-Xubandi,
Deyin, bundan Pərim gölsin!

Yolunda qoymuşam canı,
Kirpikləri tökər qanı,
Bu gələndi Şəhrəbanı,
Deyin, bundan Pərim gəlsin!

Əyninə geyib qırmızı,
Yalav-yalav⁴⁰ yanır üzü,
Bu gələn vəzirin qızı,
Deyin, bundan Pərim gəlsin!

Mən ağlaram zarı-zarı,
Bu zülmü götürməz tarı,
Bu gələn Qurbani yarı,
Əcəb gəlsin, Pərim gəlsin!

Qurbani bu imtahanlardan da çıxdı. Nigar dedi:

– Dədə, mən bunun öhdəsindən gələ bilmədim. Hər nə fənd-fel elədim tapdı. İndi çarə qalıb ki, onu məkrə salam.

Vəzir dedi:

– Nə eləyirsən elə, qızım, axırı ki, bir təhər elə onu şərə sal, öldürək.

Nigar dedi:

– Onu Pəri ilə bir otaqda qoyub gedərəm, sonra onun başına oyun gətirərəm.

Nigar gecəyiarını verdi araya, dedi:

– Pəri xanım, sizə zülm elədilər. Sizi biri-birinizdən ayıırlar. İndi mən sizə bir yaxşılıq eləmək istəyirəm. Sizi burda tək qoyub gedəcəyəm. Heç olmasa bir doyunca görüşün, danışın.

Nigar onları aldadıb, aynadan o biri tərəfə keçdi, orada gizləndi. Qurbani ilə Pəri içəridə qaldılar. Qurbani sazı götürüb dedi:

Qəm yemə, qəm yemə, divana könlüm,
Həmişə ruzigar belə dar olmaz!
On bir il çəkmişəm zimistan qəhrin,
O nə güldü, çevrəsində xar olmaz?!

Siyah zülfü daraq ilə dara gör!
Öz könlünü öz dərdinə dara gör!
Gözəllərin neçəsini dərə gör!*
Özgə bağda belə heyva, nar olmaz!

* Bunu “Gözəllərin neçəsində ara, gör!” də oxumaq olar.

Əgər şahdan bize qəzəb olmasa,
Qəzab atəşindən əzab olmasa,
Ortalıqda çuğul, kəzzab olmasa,
Dünya bahar olar, boran, qar olmaz!

Hər bir adam öz yerində oturmaz,
Ağlın zaya verməz, fəhmin itirməz,
İgidlər könlünə şikvə gətirməz,
Necə dağdı quzeyində qar olmaz?!

Sənsən Qurbaninin gülüzlü yarı,
Qalsa qürbət eldə, artar azarı,
Sağ olsun dünyada vəfali yarı,
Bir mən ölməgilən dünya tar olmaz.

Nigar baxdı ki, onun gizləndiyini Qurbani bilibdi. O saat qapıdan içəri girib dedi:

— Qadanızı alım, mən elə zarafat eləyirdim. İndi çıxıb gedirəm, söhbət eləyin.

Nigar gedib bağda gizləndi ki, görsün bunlar necə görüşürlər. Bunu da Qurbani hiss elədi, aldı görək nə dedi:

Ay ağalar, ay qazılars,
Yar yaman allatdı məni.
Əl atdim yarın dəstİNƏ,
Yar kənara atdı məni.

Tor qurdum çeşmim gölünə,
Qurbanam sonam telinə,
Düşdüm dilbilməz əlinə,
Aldı, ucuz satdı məni.

Qurbanidi mənim adım,
Adəm atadı bünyadım,
Şeş atdim, çahar oynadım,
Axır fələk uddu məni.

Nigar baxdı ki, Qurbani onun gizləndiyini genə də bilib, geri qayıdib dedi:

— Vallah, getmək istəyirəm gedəm, amma sizin söhbətinizdən ayrılib gedə bilmirəm. Məni bağışlayın, daha gedirəm. Lap arxayın söhbət eləyin.

Nigar bu dəfə doğrudan da çıxıb getdi. Amma Pəri ondan şübhəli idi. Bilirdi ki, Nigar xəbisin, əyyarın biridi, genə də gizlənə bilər. Odu ki, Qurbaninin heç üzünə də baxmayıb bir tərəfdə, üzü də o tərəfə dayandı. Qurbani elə bildi ki, Pəri ondan küsüb. Odu ki, sazı döşünə basıb dedi:

Durub dolanım başına,
Aşığından küsən dilbər!
Gözlərini tik gözümə,
Nə mən dinim, nə sən dilbər!

Mina qəddin zəbərcəddi,
Nə desən cana minnətdi,
El köçüb, otaq xəlvətdi,
Gəlsən alam busən dilbər!

İtirmişəm maralımı,
Bir sinəsi yaralımı,
Günüz səbr-qəralımı,
Gecə yuxum kəsən dilbər!

Qurbani özünə bəydi,
Yar həsrəti qəddin əydi,
Nə dedim xətrinə dəydi,
Bu mən dilbər, bu sən dilbər⁴¹.

Pəri arxayın oldu ki, Nigar çıxıb gedib, Qurbaniyə tərəf döndü. Qurbaninin ürəyi atlandı, başı havalandı, gözləri doldu, alıb dedi:

Yar, səni ədalət bildim,
Mən qapına dada gəldim.
Çox cəfa çəkdir yolunda,
Ömür verdim bada gəldim.

Ləbin içib çeşmim qanı,
Olmuşam cəllad qurbanı,
Qoynundu əttar dükanı,
Nə əcəb bu dada gəldim⁴².

Qurbanidi mənim adım,
Movlamdan aldım muradım;
Sinəndi çarşım, bazarım,
Şəkərə, nabata gəldim.

Pəri xanım on iki höruk saçlarından bir tel ayırib dösünə basdı,
görək Qurbaniyə nə dedi:

Dərdim alım, əsmər oğlan,
Dur gəl qoynuma, qoynuma!
Yazılıq canım sana qurban,
Dur gəl qoynuma, qoynuma!

Cavabında aldı Qurbani:

Ala gözlü, nazlı Pəri!
Yox, Pərim, gələ bilmərəm.
Sənə qurban canü sərim,
Yox, Pərim, gələ bilmərəm!

Aldı Pəri xanım:

Otağına qədəm basdıq,
Qəsdim budu: qatam dostluq;
Salım döşək, qoyum yastıq,
Dur gəl qoynuma, qoynuma!

Aldı Qurbani:

Nigar pəncərədən baxar,
Üzüyün barmağɑ taxar,
Məkr elər, evimiz yıxar,
Yox, Pərim, gələ bilmərəm!

Aldı Pəri xanım:

Mən Pəriyəm, boyum bəstə,
Zülfüm dal gərdəndə dəstə,
Yerin sallam sinəm üstə,
Dur gəl qoynuma, qoynuma!

Aldı Qurbani:

Özüm gördüm ərənləri,
Mənə badə verənləri,
Qurbaninin nadan yarı,
Yox, Pərim, gələ bilmərəm!

Qurbani gedib ayrı otaqda yıxıldı yatdı. Pəri də bu otaqda qaldı. Səhər açıldı, sabahınız xeyir olsun, vəzir qızı Nigarın yanına gəlib dedi:

– Qızım, neylədin? Qurbanini dolaşdırı bildinmi?

Nigar dedi:

– Dədə, mən heç zad eləyə bilmədim. O haqq aşağıdı, hər nə fənd qursan bilir. İndi özün nə eləyirsən elə.

Bunlar bu danişqda idilər, bir nəfər gəlib vəzirə dedi:

– Səni Ziyad xan çağırır.

Vəzir durub Ziyad xanın yanına gəldi. Ziyad xan üzünü ona əvirib dedi:

– Vəzir, sən güclü adamsan. Gərək ədaləti də nəzərdə tutasan. Qurbaniyə bu qədər zülm elədiyimiz bəsdi. Gəl qızı verək, varıb getsin. O haqq aşağıdı. Biz onun könlünü sindirə bilmərik. Əvvəl-axır qız onundu, sən oğluna ala bilməyəcəksən.

Vəzir dedi:

– Xan sağ olsun, mənim bir imtahanım da var. Gedək onu da eləyək.

Tapsa, sözüm yoxdu, verək getsin.

Xan razı oldu. Vəzir əmr elədi Qurbanini gətirdilər bağa. Gözlərini bərk-bərk sarıyalı bir alma ağacının dibinə apardılar. Payızın axırı idi. Bərk soyuq idi. Ağacların yarpaqları tökülmüşdü. Alma ağacının başında bir neçə alma qalmışdı. O biri tərəfdən Pəri xanıma xəbər verdilər ki, Qurbanini bağa apardılar. Bu dəfə vəzir onu öldürdüürəcək, başına çarə qıl! Pəri xanım qızlardan da bir neçəsini götürüb, ayaqyalın, başaçıq özünü yetirdi bağa. Qurbani Pəri xanımın gəlməyini başa düşdü, sazı götürdü görək nə dedi:

Axşamdan yağan qar çıxıbdı dizə,
Kəsilib bulaxdan yolu qızların.
Sənəyin doldurub qoyanda düzə,
Üşüyb barmağı, əli qızların.

Gözəllər yiğilib hamısı kəndə,
Sənəyin doldurub burdan öten də,
Şamaxı şəddəli gərdənbənd təndə,
Əyrimcədən keçər beli qızların.

Qurbani der: bu dəndləri biləsiz,
Qohum-qardaş yiğilasız, gələsiz,
Adna axşamında bəlgə qoyasız,
Kəsilə qovğası, qalı qızların.

Bu zaman ağacdan yerə bir alma düşdü. Vəzir o saat almanın götürüb gizlədi ki: “Oğuldusa bilsin. Nə biləcək ki, bu vaxt göydən alma düşdü. O yaxşı bilir ki, bu vaxt ağacda alma olmaz”.

Aldı Qurbani, görək nə dedi:

Üç ay yay dolanıb payız olanda,
Məst olub sığışdırıb budağa alma.
Laladan, qonçadan artıq deyilsən,
Versənə nəfsinə qadağa, alma!

Vəzir bir dənə də nar götürüb o biri cibinə qoydu ki, görək indi nə deyəcək.

Aldı Qurbani:

Səni yaradıbdı Cəlilü Cabbar⁴³.
Hüsnün kitabının adı gərdiyar,
Özü xırdacana, məməsi gülnar,
Narnan düzüleydin otağa, alma.

Sən ha Qurbaninin canın üzərsən,
Qaş oynadıb, gözlərini süzərsən.
Xəsyətindi, əldən-ələ gəzərsən,
Yoxdu sənə qoruğ-qadağa, alma!⁴⁴

Qurbani sözünü qurtarana məcal Pəri əvvəlcə Qurbani ilə görüşən suyun başına gəlib, girələnməyə başladı ki, görsün Qurbaninin başına nə oyun açırlar. Qurbani bunu da hiss etdi. O saat sazı sinəsinə basıb görək nə dedi:

Heç gəlmirsən bulaq üstə,
Gündə üç yol gəlirəm mən.
Üzümə soyuq baxırsan,
Ürəyini bilirəm mən.

Kaş ki, gözəl olmayaydın,
Saralıban, solmayaydın,
Mənnən aşna olmayaydın,
Ayrılanda ölürməm mən.

Gül dibini xara qoydun,
Bülbülü ah-zara qoydun,
Qurbanı biçara qoydun,
Gedirsən get, gəlirəm mən.

Vəzirin əlacı lap kəsildi. Bilmədi ki, neyləsin. Daha heç bir bəhanə tapa bilməyib, qaldı gözlərini döyə-döyə.

O biri tərəfdən də Pəri qızlarla yalandan solmuş bənəfşədən, çıçəkdən yiğirdi ki, nə məqsədə buraya gəldiyini heç kəs bilməsin. Qurbanı bunu başa düşüb aldı, görək nə dedi:

Başına döndüyüm, ay qəşəng Pəri,
Adətdi, dərərlər yaz bənəfşəni.
Ağ nazik əllərnən dər, dəstə bağla,
Tər sinəm üstünə düz bənəfşəni!

Başına döndüyüm, bağa gəl, bağa!
Üzün hörmətindən başa nur yağı,
Dəstə-dəstə dərib, taxır buxmağा,
Bənəfşə qız iyilər, qız bənəfşəni.

Səhər olcaq nə bülbüllər oxuşdu...
Hökəm olundu, süleymanlar yerişdi,
Qurbanı der: gülün vaxtı sovuşdu,
Daha iyələmərik biz bənəfşəni⁴⁵.

Bəli, ərz olsun, vəzir Qurbanını götürüb bağdan çıxartdı. Onun fikri başqa idi. Aparıb Qurbanını kənarda öldürtmək istəyirdi. Pəri xanım onların kələyini başa düşüb, yavaş-yavaş dallarınca getməyə başladı. Qurbanı bunu bildi, götürdü, görək nə dedi:

İstəyirsən gəlib mana yetəsən,
Ayaq götür, ta ki, yara yetincə.
Ömrüm bağçasının gülün dərərlər,
Dost bağından az kənara yetincə.

Hər igidin sığındığı başına,
Əl aparmaq olmaz haqqın işinə,
Suyu gəlib çatıb novun başına,
Həsrət çəkir ta ki, pərə yetincə.

Qurbanı, sözün yara asta söylə!
Sızıldışır yaram, yar, asta söylə!
Bir ac qarın doydur, yar az tasa eylə!
Nagah-nagah könüllərə yetincə.

Vəzirlə Ziyad xan Qurbanini gətirib Osman adlı bir zatiqırıq bəyin evində qoydular. Özləri də başqa otağa girdilər.

Vəzir Ziyad xana dedi:

– Gəl, nərdtaxta oynayaq! Sən məni uddun, Pəri xanımın ixtiyarı səndədi, ver Qurbaniyə. Yox, mən uddum, onda Qurbaninin də, Pəri xanımın da ixtiyarını ver mənə, nə elərəm elərəm.

Xan razi oldu. Nərdtaxta oynadılar. Bir neçə dəfədən sonra vəzir Ziyad xanı uddu. O saat cəlladları çağırıb əmr elədi ki:

– Qurbanini bu saat buraya gətin!

Cəlladlar Qurbaninin yerini öyrənib, qapıdan içəri daxil oldular. Bu zaman Qurbani çox şirin yuxuya getmişdi. Cəlladlar ona bir neçə çəkdilər, yuxudan ayıldıb dedilər:

– Dur, vaxtin tamamdı! Ta sana yatmaq yaramaz.

Pəri xanım özünü tez Qurbanı olan otağa salıb dedi:

– Zalim cəlladlar, niyə bunu döyüb öldürürsünüz?! Onun məgər pasbanı yoxdu? Siz Allahı məgər sevmirsiniz?

Cəlladlar onu kənara itələyib, Qurbanini döyə-döyə aparmaq istədilər. Pəri xanım ağlaya-ağlaya cəlladların ayağına yığıldı, göz yaşı axıtdı, bənəfşə kimi tellərini üzünə tökdü, payız xəzəli kimi yanaqlarını saraltdı, Qurbani bunu görən kimi, eşqi cuşa gəldi. Sazı götürüb, görək nə dedi:

Xəstə düşüb, qürbət eldə yataram,
Bir kimsənəm yoxdu oyada məni.
O siyah tellərin, şirin dillərin
Salıbdı sönüməyən oy oda məni.

Evinin dalında çeşmədə su var,
Gözüm gördü, könlüm eylədi qubar,
Məndən qeyri bəlkə bir sevgisi var,
Ol səbəbdən salmir o yada məni.

Sənsən Qurbanının gülüzlü yarı,
Qalsa qürbət eldə artar azarı,
Hərdən oğrun baxır o mənə sarı,
Baxışı yandırar ay oda məni.

Cəllad sözə fikir verməyib, Qurbanini döyə-döyə Qara Vəzirin yanına apardı. Qurbani içəri girəndə gördü ki, Ziyad xan da burdadı. Bir az toxdadı. Vəzir ona dedi:

– İndi toyunu mən tutum, sən də tamaşa elə! Məgər mən ölmüşəm ki, sən mənim oğlumun nişanlısına aşiq olmusan?

Qurbani Ziyad xanın üzünə baxdı. Ziyad xan dedi:

– Oğul, nərdətxtada mənim gücüm buna düşmədi, məni apardı. İndi sən bunun ixtiyarindasın. Ömrünün axır çağında de görüm, bu qədər kamalı, biliyi haradan almışan?

Aldı Qurbani, görək ona nə cavab verdi:

Ləməkan şəhrindən gəldim cana mən,
Canlar əqli bir canana yetişdim.
Əldən-ələ, qabdan-qaba süzüldüm,
Qətrə idim, bir ümməna yetişdim.

Bir gözəlin ələyindən ələndim,
Bəli dedim, bəlasına bələndim.
Yeri, göyü yaradandan diləndim,
Göhəri axtardım, kanə yetişdim.

Qurbani der: göz gözlədim, göz aldım,
Səmağ oldum, ağılməndən söz aldım,
Düz tərpəndim, mərufumu tez aldım,
Ədəb götdüm, yol-ərkanə yetişdim⁴⁶.

Ziyad xan dedi:

– Qurbani, bəlkə sənin atandan, anandan gələn oldu. Söylə görüm, ona nə cavab verim? Vəsiyyətin nədi?

Qurbani dedi:

– Xan, bu saat deyim.

Aldı Qurbani:

Yaralandım ürəyimin başından,
Yara deynən yaralarım bağlaşın!
Oxlanmışam kirpiyindən, qaşandan,
Mən ölürem, onu Allah saxlasın!

Naşı təbib dərdə dərman etmədi,
Canan gəlib, göz evimdən ötmədi,
Həsrət oldum, əlim yara yetmədi,
Vəzir də mənim tək kamın almasın!

Qurbaninin dərdi həddən ziyadə,
Çağırsam ağamı, yetişər dadə.
Desələr, necə oldu o binəva, de! –
Mən al geydim, o qaralar bağlasın!

Qurbani sözünü qurtaran kimi, vəzir onu cəlladlara verib dedi:
– Aparın bunu Gəncə çayının üstündə doğrayın, qanlı paltarını da
mana gətirin.

O biri tərəfdən Pəri xanım da göz yaşına dəm vermişdi, özünü yeyib
tökürdü. Leyli kimi saçlarını dağıdıb üzünə tökmüşdü, dad-fəğan
eləyib ağlayırdı. Cəlladlar onun ağlamağına, sitqamağına baxmayıb,
Qurbanini öldürməyə apardılar.

Axşam idi, toran çalmışdı. İtnən qurd bir-birindən güclə seçilirdi.
Göyün üzünü qara duman basmışdı. Adamlar ordan-burdan toplanıb,
kənardan Qurbaninin aparılmasına tamaşa edirlər. Qurbani vəzirin
evinin yanından keçəndə ayağını saxladı, yalvarıb cəllada dedi:

– Heç olmasa, mənim qolumu bir az boşaldın, üç kəlmə sözüm var,
deyim, genə bağlayıb aparın.

Cəlladlar dedi:

– Əşı, dəli-zad olmamışan ki? Biz səni ölümə aparırıq, ya deyiş-
məyə? Elə də şey olar?

Qurbani dedi:

– Onda, burda öldürün. Mən getmirəm. Ta bir neçəsini deməsəm
getməyəcəyəm.

Cəlladlar dedilər:

– Qolunu boşalda bilmərik. İndi ki, hökmən demək istəyirsən, elə
qolu bağlı de.

Qurbani qolu bağlı dedi:

Vəzir, sana qarğayıram,
Haqq diləyin yetirməsin!
Göydə min bir bəla ensə,
Birin səndən ötürməsin!

Evində düşəsən naçaq,
Sağ gözünə batsın bıçaq!
Oğul-uşaq düşsün qaçaq,
İstədiyin gətirməsin!

Oturubsan ağ otaqda,
Qan qusasan laxta-laxta,
Sənin görüm ölən vaxtda
Dilin kəlmə gətirməsin!

Qurbani qaldı burada,
Çağır, Allah yetsin dada;
Meyitin qalsın arada,
El yiğilib götürməsin!

Bu zaman göy guruldadı, bir ildirim şığıyb, vəzirin evinin üstünə düşdü. Ev gurhagurla uçub yerə töküldü. Nərilti, gurultu hər yeri bürüdü. Cəlladlar Qurbanini qoyub qaçdırılar. Vəzir evinin, uşağının hayına qaldı. Qurbani yaddan çıxdı. Vanəfsə, şivən Gəncə şəhərini tutdu. Bir nəfər gəlib Qurbaninin qolunu açdı. Qurbani buradan öz dostunun evinə getdi. Sabah oldu. Ara bir qədər sakitləşdi. Qurbani tezdən burdan çıxıb, Pərinin otağına tərəf baxdı. Gördü ki, Pəri külafirəngidə başını yastiğə sövkəyib, ağlayır. Qurbanının dərdi qubar elədi, götürdü sazı, görək nə dedi:

Aldı Qurbani:

Gözəl Pərim, gəl Allahi sevərsən,
Daldalanma, bir də görkəz yara üz!
Astana gör, yarın astanasında,
Qulluq eylə, xidmət eylə yara yüz!

Sağdan vurdu, soldan çıxdı sağ ələm,
Sağ qosundu, sol ləşkərdi, sağ ələm.
Bedahatdı mən bu dərddən sağalam,
Təbib birdi, dərman min bir, yara yüz!

Qurbani der: bura geldim yar için,
Kəs ciyərim, doğra bağrim, yar için.
Yar odu ki, yordan sonra yar için
Yaxa yırtı, zülf dağında, yara üz!

Pəri xanım axşamı araya verib, Qurbanini çağırıdı yanına. Sonra bir molla da çağrırdı. Gözünün yaşı ilə Şix oğlu Şaha bir məktub yazdı ki: “Qara Vəzir mana zülm eləyir. Məni sevgilimdən ayırrı”. Molla Pəri

xanımın sözlərini tərsinə, öz istədiyi kimi yazmışdı. Mollanın kağızda yazdığını sözlər Qurbaniyə əyan oldu. Pəri xanım kağızı müşəmmələyib Qurbaniyə vermək istəyəndə o dedi:

— Axund, dayan, qoy bir neçə söz deyim, sonra gedərsən.

Bunu deyib Qurbani aldı sazı:

Gecə-gündüz bulud keçər havalar,
Belə getməz, əlbət gəli bir də yaz...
Oxuyar bülbüllər müğam, havalar,
Sızıldışır yaram, aman bir də yaz!

Bulud olan qalxar havada gəzər,
Aşıq olan yarıçün bağrını əzər.
Qəvvəs olan girər dərində gəzər,
Bir dərin var, bir dərgə var, bir dayaz!

Qurbani güldəstə bağlar oxuna,
Sinəm buta, yarım müjgan oxuna,
Bir namə yaz hər divanda oxuna,
Görən deyə, var əllərin, bir də yaz!

Molla Qurbaninin sözündən sonra Şix oğlu Şaha yaxşı bir namə yazdı. Pəri mullanı razı eləyib yola saldı. Naməni Qurbaniyə verib dedi:

— Qara Vəzir bizi bir-birimizdən ayıracaq. Onun hələ nə qədər ki, başı qarışıqdı, mən belə məsləhət görürəm ki, sən bu naməni götürüb, özünü Şix oğlu Şaha çatdırasan. O çox rəhmkar şahdı. Bəlkə Allah-taala könlüñə rəhm saldı, bizə kömək elədi. Yoxsa heç bir yerdən bizə imdad yoxdu.

Qurbani onun sözlərinə razı oldu, tədbirinə afərin dedi, bircə dənə alması vardi, onu çıxardıb Pəri xanımı verdi ki:

— Al, bunu yadigar saxla! Şər deməsən xeyir gəlməz, qəzadı, bəlkə yolda öldüm, itdim.

Pəri xanım dedi:

— İnşallah heç zad olmaz. Sən İsfahan kimi yerə gedirsən. Sənə çox xərclik lazımdı. Bütün dünyanın malı hamısı məndədi. Hələ mən sənə genə də çoxlu qızıl verəcəyəm, yolda xərcləyərsən.

Bu söz Qurbaniyə bərk toxundu. Götürdü, görək nə dedi:

Bir almas göndərdim yara yadigar⁴⁷,
Almadı alması, bağrıdaş Pəri.
Könül tələb elər məndən nəyim var,
Od tutub cismimi ələtəş, Pəri!

Bülbül ayrılığı sitəmdi gülə,
Gülabatın naxış süsən-sünbüle,
Badılə mintənə, üstdən silsilə,
Sərəndazdan töküb başa baş, Pəri!

Bir gözəlin əleyindən ələndim,
Bəli dedim, bəlasına bələndim,
Yan çevirdim, hər bir yana diləndim,
Qurbanıynən görüş, halallaş, Pəri!

Qurbani Pəri ilə görüşüb yola rəvan oldu. Bərkitdi çarıqların dabanın, qırdı yerin damarın, günə bir mənzil, Hacı Bulağa tərəf getməyin binasın qoydu. Bu getməkdə olsun, al xəbəri Pəri xanımdan.

Pəri xanımın Mikayıl adlı bir nökəri var idi. Mikayıl Pəri xanım ilə Qurbanının sırrını bilirdi. Onlar Mikayıldan sərr gizləmirdilər. Qurbani gedəndən sonra Pəri xanım Mikayılı çağırıb dedi:

– Mikayıl, mən özüm də Qurbanini bir sinaqdan keçirmək istəyirəm. Ola bilərmi, bir neçə qızla oğlan paltarı geyinəm, sən də bizimlə gedəsən. Onunla işim var.

Mikayıl dedi:

– Xanım, niyə olmur? Çox yaxşı olar.

Pəri xanım bir neçə qızla bərabər kişi paltarı geyindi. Mikayılı da götürüb Qurbaninin dalınca yola düşdü. Bir müddətdən sonra baxdılar ki, Hacı Bulaqda Qurbani bir nar ağacının dibində oturub çörək yeyir. Onlar atlarını düz Qurbaniyə tərəf sürdülər. Qurbani baxıb gördü ki, bir dəstə atlı gəlir. O heç fikir vermədi. Pəri xanım dəstə ilə bir kənarada atdan düşdü. Qızların birini çağırıb dedi:

– Gedib o adama deyərsən ki, bizim padşah xəstədi, rəmmallar onun xəstəliyinə haqq aşığının başını dərman buyurublar. İndi gəlmmişik sənin başını kəsməyə.

Qız Qurbaninin yanına gedib Pəri xanımın dediyi sözləri ona dedi.
Qurbani sazı köynəyindən çıxardıb, bastı döşünə, görək qızə nə
cavab verdi:

Sallana-sallana gələn Salatın,
Gəl belə sallanma, göz dəyər sana.
Al yaşılı geyib qarşıda durma,
Satqın səryağibdan söz dəyər sana.

Gəl görüm, gəl görüm, kimin yarisan?
Hansı bir iyidin vəfadaranın?
Kölgədə dayanmış dağlar qarisan,
Səhərin günəşi tez dəyər sana.

Qurbani der: heç kəs yarın öyməsin,
Əl uzadım, açım yaxan düyməsin,
Dəstələ zülfərin yerə dəyməsin,
Yollar qubarlanıb, toz dəyər sana⁴⁸.

Qız üzünü çevirib, Pəri xanıma dedi:
– Gör bizə nə deyir? Bu bizi deyəsən qızə oxşadır?
Qız Qurbaninin ciyindən dartıb dedi:
– Tez dur gedək!
Qurbani dedi:
– Öldürəcəksən, öldürəcəksən, qoy bir qatar da deyim, sonra öldür.
Aldı Qurbani, görək nə dedi:

Uçdu, köç eylədi könül karvanı,
Mayalar düzülüb yollara doğru.
Naşı ovçu kəsib ov bərəsini,
Marallar ürküşüb çöllərə doğru.

Alçalsın dağların görünüsün köçü,
Cənnəti-məvədə qoynunun içi,
Müəttər zülfəri, müsəlsəl saçı,
Hərdəm şitab eylər bellərə doğru.

Sevdiyimin iyid imiş atası⁴⁹,
Əskik olmaz heç iyidin xatası,

Qaşı kaman, sinəm onun butası,
Qatı yay çəkilir qollara doğru.

Baxçalarda qurudulur barama,
Naşı təbib məlhəm eylər yarama,
Dedim: Pərim, zülfərini darama,
Könül gəştə çıxar xallara doğru⁵⁰.

Qurbaniyəm, naləm yandırır daşı,
Üstümə gəlməsin təbibi-naşı;
Ümmanna dönübdü gözümün yaşı,
Qalxıban axışır sellərə doğru.

Qız qışqırıb dedi:

– Dur qabağıma düş! Bilmirəm sən bizi nə hesab eləyirsən? Biz arvad-zad deyilik ki, bizə eşq oxuyursan! Bu saat başını bədənindən ayıracağam.

Qurbani dedi:

– Qoy, bir qatar sözüm var, onu da deyim, sonra hara deyirsən gedərəm.

Qız dedi:

– Tez de, qurtar!

Aldı Qurbani:

Özü xoş sıfətdi, adı xoş nişan,
Yeriyir qabaqca Mikayıl, Pərim!
Fəriştə zülfərin tarümar olmuş,
Asılıb gərdəndən həmayıl, Pərim!

Qapına gəlmışəm, sayılam, sayıl,
Haqq verən paylara mən oldum qayıł,
Qızıl qıtmığından tökdür həmayıl,
Dünya olsun sana nəqail, Pərim.

Qurbani qurbanı şahın dərinə,
Dərviş bilər xırqə nədi, dəri nə?
Ağam qiya baxdı, atdı dərinə,
Yetmiş il bənd etdi Cəbrayıl, Pərim!

Qız bərkdən qışqırıb dedi:

– Dur qabağıma düş sana deyirəm!

Qurbani dedi:

– Qəzəblənmə, bir qatar da sözüm var, onu da deyim, sonra apar!

Aldı Qurbani:

Pərinin bağında seyran eylədim,
Almalı, alçalı yaza rast gəldim.
Almasın, heyvasın dərdim, döşürdüm,
Könül istədiyi naza rast gəldim.

Gözəllər gözəli, gözəllər xası,
Silindi, qalmadı könlümün pası,
Sinəni bənzətdim şonqar yuvası,
Oğlan paltarında qızə rast gəldim.

Qurbaniyəm, görcək nəzər eylədim,
Gözəlləri gördüm, həzər eylədim,
Yeddisiyələ bağda bazar eylədim,
Hesabım yanıldım, yüzə rast gəldim.

Söz tamam oldu. Qızlar baxdılar ki, Qurbani onları tanımışdır. Pəri xanım bir xəlvətə çekildi, mərdana paltarını çıxardıb, zənənə paltarını geydi, sonra Qurbaninin yanına gəldi. Görüşdülər, oturub söhbət elə-məyə başladılar. Bir qədər söhbətdən sonra Pəri xanım Qurbaniyə xeyir-dua verib yola saldı, atı minib özü də Gəncəyə qayıtdı.

Qurbani mənzilbəmənzil gedib Xudafərinə çixdı. Bir kəndə çatdı. Kənddən keçmək istəyəndə gördü bir qoca kişi kərpic kəsir.

Qurbani baxdı ki, qoca onun sözlərindən oxuyur. Ancaq düzgün oxumur. Bir kəlmə ordan, bir kəlmə burdan deyir. Kəlmələrin də baş-ayağını yeyib, kələ-kötür eləyir. Bu, Qurbaniyə çox əsər elədi, öz-özünə dedi ki: “Adə, bu kişi mənim sözlərimi niyə belə oxuyur. Mən məyər belə söz demişəm? Mən zəhmət çəkib, düz ağaç əkmışəm, bu balta ilə orasını-burasını kələ-kötür eləyir. Bilsəydim mənim sözlərimi belə oxuyacaqlar, heç deməzdəm”. Qurbani onun yanına gəlib, qəsdən onun kərpicinin bir neçəsini ayaqladı, bəzisini əzdi, bəzisini də əyri-üyrü elədi. Qoca qayıdır Qurbaninin üzünə dik baxıb dedi:

– Oğul, aşıqlar mərifətli olar, mən axı zəhmət çəkib o kərpicləri düzəltmişəm, sən niyə elə əzirsən? Dəli-zad deyilsən ki?

Qurbani dedi:

– Ay əmi, deyəsən acığına getdi?

Kişi dedi:

– Əlbəttə, getdi. Axı mən onların üstündə zəhmət çəkmışəm. Sən mənim zəhmətimi heç eləyirsən.

Qurbani dedi:

– Pəs, a kişi, onda sən mənim sözlərimi niyə pis oxuyursan? Başayağını yeyib, kələ-kötür eləyirsən? Axı o da mənim zəhmətimdi, onu da mən zəhmət çəkib düzəltmişəm.

Kişi diqqətlə Qurbaniyə baxıb dedi:

– Oğul, sən kimsən?

Qurbani dedi:

– Mən Qurbaniyəm.

Kişi dedi:

– Oğul, yəqin sənin sözlərini pis oxumuşam. Bağışlagilən. Lap yaxşı öyrənib düz oxuyaram. Sən bizim elin dil əzbərisən. Nə dərdin var mana söylə! Mənim kərpic kəsməyimə baxma. Hər nə desən əməl elərəm.

Qurbani dedi:

– Əmi, mənim dərdim-zadım yoxdur. Ancaq mana bir neçə çörək ver, yol çörəyim qurtarıb.

Kişi dedi:

– Oğul, mənim yaxşı evim, yaxşı oğlanlarım var. Gedək, bu gecə bizə qonaq ol. Yol çörəyi də düzəldim. Gətirib yolda çörək vermək layiq deyil.

Qurbani dedi:

– Yox, çörək gətirirsən, gətir, gətirmirsən, mən gedirəm.

Kişi naəlac qalıb dedi:

– Onda sən bulağın ağızında dur, qoyma su gəlib ləkləri dağıda. Mən bu saat gedib sana çörək gətirim.

Bəli, Qurbani bərənin ağızında durdu. Kişi beli ona verib evə getdi. Qurbani bərk yuxusuz olduğundan uzandı. Elə bu uzanmaqla Qurbani yuxu apardı. Kişi gəlib gördü ki, Qurbani yatıb. Su da ləkləri, arxları dağıdıb. Kişi qiymadı onu yuxudan oyatsın. Bu yatmaqla Qurbani

düz axşamacan yatdı. Bir vədə gözün açanda baxdı ki, axşamdı. Ətrafına göz gəzdirib gördü kişi səssiz-səmirsiz işləyir, dedi:

– Əmi, bəs məni niyə oyatmamışan? Axşam düşüb ki?

Kişi gülüb dedi:

– Nə eləyək axşam düşüb. Xarabalıq-zad deyil ki. Gedərik evə, səhər tezdən səfər eləyərsən.

Qurbani dedi:

– Əmi, qulaq as, bu dağlara bir neçə sözüm var, deyim, sonra gedək.

Qurbani sazını çıxardıb, görək nə dedi:

Durun dağlar, sizlə həmdərd olmaram,
Dağlar, əsirgədiz qarı da məndən.
Səyrögibin tənə-tənə sözləri,
Vurdu cida, saldı yarı da məndən.

Bu köynəyin bu yaxası, bu bağı,
Bu sinəmin bu düyüünü, bu dağı,
Bağban idim, mən becərdim bu bağı,
Bağban əsirgədi narı da məndən.

Bu dünya dediyin bir boş ələkdi,
Haqqın min bir adı dildə görəkdi,
Qurbani der: çərxi dönmüş fələkdi,
Cəbrilə ayrıldı Pəri də məndən.

Söz qurtaran kimi kişi dedi:

– Bax, atam sana qurban, belə oxuyarlar. Doğrudan da mən sənin sözlərinin baş-ayağını yeyirmişəm.

Kişi Qurbaniyə yalvar-yaxar eləyib, evinə apardı. O gecə qonaq saxladı, çox hörmət elədi. Sabah açılan kimi Qurbani kişi ilə halal-hümmət eləyib, yola düşdü, İsfahana getməyin binasın qoydu. De günə bir mənzil, bir neçə gündən sonra İsfahana çatdı.

Bir kişidən xəbər aldı:

– Ay qardaş, Şix oğlu Şahin yanına gedəcəyəm. Namə gətirmişəm. Onu görə bilərəm mi?

Kişi dedi:

– Onu görmək çətindi. Ancaq mən təhrini öyrədərəm, o yol ilə tez gedərsən. Sən buradan düz get mehtərxanaya. Mehtərxanada bir meh-tərbaşı var. Bir yaxşı adamdı. Olsun ki, sizi Şix oğlu ilə tez görüşdürər.

Qurbani kişiyə dua eləyib, düz mehtərbaşının yanına getdi. Salam-kalamdan sonra mehtərbaşı baxıb gördü ki, bir qəşəng, kamallı qərib oğlandı, soruşdu ki:

– Oğul, nə təmənnayə mənim yanımı gəlmisən?

Qurbani dedi:

– Əmi, Şix oğlu Şaha naməm var. Gəlmişəm məni onun yanına aparasan. Naməni gərək öz əlimlə verəm.

Mehtərbaşı dedi:

– Oğul, Şix oğlu Şah üç aydan bir atlara baş çəkməyə gəlir. O gələndə mən sənə xəbər verərəm, sən burada durarsan, gəlib buradan keçəndə naməni ona verərsən. Bundan başqa ayrı əlac yoxdu.

Qurbani mehtərxanada qalmalı oldu. Nağılcı dili yüyrək olar. Üç ay gəldi keçdi. Şix oğlu atlara baxmağa gəlmədi. On bir aydan sonra bir səhər Qurbani mehtərxananın qapısına çıxmışdı, o tərəf-bu tərəfə baxırdı, bir də gördü ki, budu Şix oğlu Şah gəlir. Qurbani onun yolunun üstündə dayandı. Şah gəlib keçəndə Qurbani ədəb salamı verdi, naməni ona uzatdı. Padşah naməni alıb, cibinə qoydu. Atlara baş çəkəndən sonra gedib qızıl taxta çıxdı. Naməni açıb oxuyanda gördü ki, Gəncə şəhərindən Ziyad xanın qızı yazdı ki: “Qara Vəzir bizə zülm eylədi. Məni öz sevgilim Qurbanidən ayırdı. Göz yaşımıla sana namə yazıb, kömək istəyirəm. Ey ədalətli şah, bizə bir əlac eyle!”

Şah məktubu oxuyan kimi kərəmi cuşa gəldi, o saat mehtərbaşını çağırıb dedi:

– O mana namə verən adamı mənim yanımı gətir.

Mehtərbaşı Qurbaninin yanına gedib dedi:

– Şix oğlu Şah səni çağırır, ancaq qorxma, toxdaq ol. Nə dərdin varsa, bitdən-birəyə hamısını söylə.

Bəli, Qurbani yol aldı, gedib padşahın barigahına girdi. Baş əyib, xidmət məqamında əl-əl üstə dayandı. Şix oğlu Şah baxıb gördü ki, bu bir cavan aşiqdı, dedi:

– Oğlan, nə mətləbə gəlmisən? Dərdin nədi? Hamısını mana de, utanıb, çəkinib eləmə.

Qurbani dedi:

– Şah sağ olsun, dərdimi dilimlə desəm, dilim yanar. İzn ver sazla deyim.

Şah dedi:

– Izndi, de.

Aldı Qurbani, görək nə dedi:

Mürşüdü kamilim, Şix oğlu Şahım,
Bir orzim var qulluğuna, şah, mənim.
On bir aydı sər tovlanda bəklədim,
Olsana dərdimə bir agah mənim.

Şix oğlu mehtərbaşının üzünə baxdı. Mehtərbaşı mətləbi başa düşüb dedi:

— Şah sağ olsun, bu da bunun baxtındandı. Həmişə üç aydan bir mehtərhanaya, atlara baş çəkməyə gəlirdin. Bu dəfə on bir ay çekdi. On bir ay bu yazıq mənim yanında qalıb, sənin yolunu gözləyir.

Şah dedi:

— O yekəlikdə Gəncədə bir adam olmadımı sənin ərzinə qulaq asıb, dərdinə çata? De görüm, sana nə eləyi? Mən Qara Vəzirə divan tutacağam.

Aldı Qurbani, dedi:

Dərin-dərin dəryaları boyladı,
Xəncər alıb qara bağrim teylədi,
Oğlu ölmüş Vəzir qəza eylədi,
Getməz damağımdan dudi-ah mənim.

Yığılıban bir araya gəldilər,
Şirin canım eşq oduna saldılar,
Döydülər, söydülər, yarımlı aldılar,
Axıtdılar göz yaşımı, billah, mənim.

Talib olan dərsin alar pirindən,
Qəvvas olan dürr götürər dərindən,
Gözü yaşılı keçdim Xudafərindən,
Yüküm oldu qəmü hicran, ah mənim⁵¹.

Qurbani fikir elədi ki, mənim buna heç bir töfhəm yoxdu. Mən bundan necə təmənna edim. Elə bildi ki, şahın bir şeyə tamahı var. şahdı, yanına gedəndə gərək bir hədiyyə aparasan. O götürsün sazi, gərək şahdan nə cür üzr istəyir:

Oxuyur bülbüllər, budu, gəldi yaz,
Qurbaninin canı yolunda niyaz,
Sərim sədağadı, üzüm payəndaz,
Candan qeyri yoxdu bir matah mənim.

Şah baxdı ki, bu çox ağıllı, kamallı, çox da kamil bir adamdı, dedi:
– Oğlum, de görüm, mətləbin nədi? Nə istəyirsən?
Qurbani dedi:

Gəncə dağlarından, uzaq yollardan,
Əlbətte ki, bir murada gəlmışəm.
Eşqin sitəmindən, çərxin əlindən,
Bir şahım var, ona dada gəlmışəm.

Fərağət evimdə otduğum yerdə,
Oxuyub elmimə çatdığım yerdə,
Bir şirin yuxuda yatdığını yerdə,
İçirdiblər mana badə, gəlmışəm.

Bülbül idim, ayrı düşdüm gülümdən,
Fələk vurdı, cida saldı elimdən,
Qurbaniyəm, Qara Vəzir əlindən
Şix oğluna şikayətə gəlmışəm.

Söz tamam oldu. Qurbani sazla dediyi kimi sözlə də hər nə ki, olub
şaha danışdı. Şah bərk qəzəbnak oldu. O saat vəziri Becanı çağırıb
dedi:

– Becan, gedərsən, bu aşığın sevgilisini alıb özünə verərsən. Əgər
Qara Vəzir oyan-buyan eləsə onun bütün nəslini qılıncañdan keçirib,
qapısına tikan kolu basarsan.

Becan “bə çeşm” deyib, o saat kəcavə qoşdurdu⁵², Qurbanini də
yanına alıb, Gəncəyə tərəf yola düşdü.

Bunlar Gəncəyə gəlməkdə olsunlar, eşit Qara Vəzirdən. Qara Vəzir
eşitdi ki, Qurbani gedib Şix oğlu Şaha şikayət eləyib, o da Becanı
göndərib ki, Pərini alıb ona versin. Budu, Becan gəlir. Tez öz qohum-
əqrəbasını başına yiğib dedi:

– Becan gəlib nəslimizi kəsəcək. Nə qayraq ki, bələdan qurtaraq?

De tədbir, məsləhət, axırda Vəzir bir erkəci öldürdü, humayın ağına bükdürdü, səs saldı ki, bəs Pəri xanım ölüb. Bəli, camaat yiğildi. Gəncənin yaxınlığında bir Mürsəl ocağı var, bunun yanı qəbiristanlıqdı. Erkəci götürüb qəbiristanlığa apardılar. Bir qəbir qazıb basdırıldılar, sonra da xeyrat qazanlarını düzdü, Mürsəl ocağının yanında xeyrət verməyə başladılar. Mollalar dua, Quran oxuyurdular, qız-gəlinlər ağlaşındı. Halva paylayırdılar ki, Becan gəlib görəndə desinlər ki, Pəri ölüb, o da geri qayıdıb getsin.

Bu tərəfdən də Becan kəcavə ilə gəlib, haman qəbiristanlığının yanında dayandı. Bir adam qəsdən qabı halva ilə doldurub, Becanın qabığına apardı ki:

– Buyurun, halva yeyin! Hörmətli adamımız ölüb.

Becan xəbər aldı:

– Ölən kimdi?

Dedilər:

– Ziyad xanın qızı Pəri xanımıdı. Üç gündü ki, ölüb. İndi onu dəfn edirik.

Becan üzünü Qurbaniyə çevirib dedi:

– Oğul, baxtından küs! Sevgilin ölüb. Başın sağ olsun! İndi de görünüm fikrin nədi? Nə eləyək?

Qurbani sazı çıxardıb dedi:

– Becan, izn ver bir neçə söz deyim, sonra özün bilərsən, nə eləyərsən, eləyorsən.

Qurbani sazı döşünə basıb, görək nə dedi:

Fələk, sənlə əlləşməyə bir belə meydan ola,
Tut əlimi, fürsət sənin, lütf ilə ehsan ola,
Getmiş idim mürşüdümə dərdimə dərman qila,
Mən nə bilim, mən gəlincə xak ilə yeksan ola.

Kölgəsində zülfərinin bir zaman yatmaq gərək,
Tabutu sərv ağacından, kəfəni yarpaq gərək,
Tez yuyun, tez götürün ki, mənzilə çatmaq gərək,
Bari-ilahim, necə qiydmə, bir belə canan olə.

Bir gülü ki, dərmirsən, dərib xəndan eyləmə!
Bir könlü ki, hörəmmirsən, yixib viran eyləmə!

Haqq-taladan səda gəldi: Qurbani, çox qəm yemə,
Qorxum budu: bu gün burda çoxları peşman ola⁵³.

Qurbani bu sözləri deyəndə mollalar, camaat hamısı dönüb Qara Vəzirə baxdılar. Becan da Qara Vəzirin üzünə tərs-tərs baxdı. Qara Vəzir işi belə görəndə Becana baş əyib dedi:

– Becan sağ olsun, Pəri xanım, budu, üç gündü ki, ölübdü. Biz burada yas qurmuşuq. Mən bilmirəm bu Qurbani nə danişir?

Qurbani dedi:

– Vəzir Becan, üçcə kəlmə sözüm var, icazə ver onu da deyim, sonra ixtiyar sahibisən, özün bilərsən nə eləyərsən.

Beçan dedi:

– De!

Aldı Qurbani, dedi:

Zina əqli bihəyalar şərm-həyanı atdırılar,
Adam oğlu yoldan çıxıb, bir-birin aldatdırılar.
Qazılar rüşvət alıb, şəriəti satdırılar,
Bu divan ki, divan deyil, ədalət divan gözəl.

Axşam olcağın məşriqdə batdı şəms, doğdu qəmər,
Yer üzünə qülqülə düdü ki, oldu ta sehər,
Bir hüsnnü camal gördüm mən, ağlım itdi sərasər,
Pərim girib o niqabə, yanında canan gözəl.

Gəl biçarə Qurbani, gərək bu cəbrə dözsəsən,
Əl uzadıb o yasəmən bağdan bir gül üzəsən,
Yaxşı yetirdin əlliyə, altmışa sən, yüzə sən,
Əslimiz turabdandır, məskənimiz kan, gözəl⁵⁴.

Qurbani dedi:

– Beçan sağ olsun, düş bu qəbri aç, gör orada dəfn olunan nədi? Əgər Pəri xanım olsa mənim sazımı alıb, özümü də onun yanına basdırırsan. Yox, əgər Pəri olmasa, onda görərsən ki, mən düz deyirəm, ya yox.

Beçan qəbri açdırıb gördü ki, erkəcin cəmdəyini üryan edib, humayın ağına büküb basdırıblar qəbrə. Beçan üzün tutdu Qara Vəzirə, bir də Pəri xanımın atası Ziyad xana, dedi:

– Bilmirəm, Pəri xanım yerdədi, göydədi, haradadısa, bu saat gətirərsiniz bura. Yoxsa hər ikinizi öldürdürcəyəm.

Ziyad xan bütün günahı Qara Vəzirin boynuna atdı. Qara Vəzir canının qorxusundan o saat Pəri xanımı Becanın hüzuruna gətirdi. Becan vəzir Pəri xanıma dedi:

– Məndən çəkinib utanma. Düzünü de görüm, bu aşağı gedirsənmi?

Pəri xanım dedi:

– Becan sağ olsun, mən öz fikrimi namə ilə Şix oğlu Şaha yazmışdım. Amanın bir gündü. Nə eləyirsən elə, məni bu Qara Vəzirin əlindən qurtar!

Becan dönüb Qara Vəzirə dedi:

– Vəzir, budu, sana deyirəm. Bunların xərcini çəkib Qaradağa apararsan. Orada öz xərcin ilə bunlara toy elərsən. Əgər dediyimi elədin, canın qurtardı, eləmədin, bütün nəslini kəsəcəyəm. Şix oğlu Şahın əmrədi, görək yerinə yetirəm.

Qara Vəzir nə qədər elədi, olmadı. Becan ondan toyun xərcini alıb, Qurbaniyə toy eləməyə başladı. Qurbani öz toyunun ilk məclisində aldı, görək nə dedi:

Özün şah, aşikar adın həqayiq,
Önuncə cilovdar Cəbrayıł, Pərim!
Dua əfsunudu fırıştə zülfün,
Cəmi bəlalardan təfail, Pərim!

Özün naseh, kəlamında imamət,
Səcdə elər ona gündə təmamət,
Əcəb norəstadi, xub qəddü qamət,
Əcəb şəhla, əcəb şəmayıl, Pərim!

O məhrəm sirrinə əyyarlığım yox,
İqrarıma, bil ki, inkarlığım yox,
Mənim səndən qeyri heç bir yarımdır yox,
Canü baş yoluna ha qayıl, Pərim!

Qurbani, girişmişən, meydanın dərin,
Oxuyanlar bilir döryanın dürün,
Bir qıya baxanda yandırdı pərin,
Yetmiş min il qaldı Cəbrayıł, Pərim!

Qurbani sözünü tamam elədi. Toy başlandı, yeddi gün, yeddi gecə yedilər, içdilər, çaldılar, oynadılar, hamısı da Qara Vəzirin hesabına. Səkkizinci gün kəcavələr bəzəndi, Qurbani ilə Pəri Qaradağa yola düşdülər. Karvan yola düşəndə bir aşiq sazını döşünə basıb, Qurbaninin buradakı toyunu bu duvaqqapma⁵⁵ ilə qurtardı:

Qaşı qəmər, gümüş kəmər,
Qurşayıb belə yaraşır.
Üzündə xal, dodağı bal,
Xam şəkər dilə yaraşır.
Bir bəri bax, bəyaz buxaq
Darçına, hilə yaraşır.
Dərin kamal, güllü dəsmal,
Al gözəl ələ yaraşır.
Ay qabağa, gül yanağa,
Yanağı gülə yaraşır.

Gözlər ala, başa bəla,
Çəkilib qara qaşları.
Oğrun baxdı, evim yıldızı,
Etmodi çara qaşları.
Zülmü çox, insafı yox,
Aparır dara qaşları.
Huş getdi, məcnun etdi,
Saldı diyara qaşları.
Ağıl zayıł, qıldı sayıl,
Düşməyə çölə yaraşır.

Qaş oynatdı, işvə satdı,
Mayıl oldum gül camala.
Bimürvət, verib zinət,
Tər əndama, xətti-xala.
İlqar verdi, qəsdə girdi,
Sonra düşdü kəc xəyalı.
Sevdim yaman, çəkdir aman,
Əcəb düşdüm qeylü qala.
Hərzə sözü, cadu gözü,
Fitnəyə, felə yaraşır.

Kaman qurub, oğrun durub,
Mənə işvə-naz eyləyir.
Corab toxur, cəh-cəh oxur,
Qumru tək avaz eyləyir.
Yanağı gül, saçı sünbül,
Zimistanı yaz eyləyir.
Sevdim əzəl, əcəb gözəl,
Mahala, elə yaraşır.

Qurban ona örtüb cuna,
Görəsən haralıdı bu?
Fal açıb, ovçudan qaçıb,
Dağların maralıdı bu.
Yan-yan baxır, kirpik qaxır,
Qaşları qaralıdı bu.
Dostun atıb, yasa batıb,
Hüseyn⁵⁶ tək yaralıdı bu.
Ömrün üzür, əcəb süzür,
Sonadı, gölə yaraşır.